

# Lotsarna på Väderöarna.

En studie om en lotsplats och dess invånares  
historia från år 1754 till år 1966.

Göteborgs Universitet  
Historiska institutionen  
C-uppsats vt-96  
Per-Erik Eriksson

## INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

<b>INLEDNING</b> .....	2
1. Syfte .....	2
2. Bakgrund.....	2
3. Frågeställningar.....	3
4. Forskningsläget.....	3
5. Metod och material.....	4
6. Källkritik.....	5
7. Lotshistoria.....	5
 <b>RESULTATDEL</b> .....	 9
8. Väderöarnas lotshistoria.....	9
9. De första kronolotsarna.....	11
10. Åren 1800-1833.....	12
11. Förhållandena stabiliseras.....	16
12. Riskerna till sjöss.....	19
13. Lotsyrket som arv.....	21
14. Kvinnor och vardagsliv på Storö.....	22
15. Lotsbarnskolan.....	27
16. Lotsverksamheten i slutet av 1800-talet och fram till 1966.....	29
 <b>AVSLUTNING</b> .....	 31
17. Sammanfattning.....	31
18. Slutord.....	33
 <b>KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING</b> .....	 34
 <b>BILAGOR</b>	
Förteckning över lotsar som tjänstgort på Storö.....	Bilaga 1
Uppgifter över lotsarnas samtliga inkomster under år 1908.....	Bilaga 2
Kopia på sjökort över Väderöarna skala 1:360 000..	Bilaga 3
Kopia på sjökort över Väderöarna skala 1:50 000....	Bilaga 4
Skiss över norra Väderöarna med Storö-Ramnö.....	Bilaga 5

## INLEDNING

### 1. Syfte.

Syftet med denna uppsats är att skriva undersöka lotsverksamheten på Storö samt lotsarna och deras familjers liv, vilket det tidigare inte har skrivits så mycket om. Uppsatsen är ett stycke lokalhistoria som även kan vara av allmänt intresse, då ögruppen under sommarhalvåret besöks av otaliga semesterfirare som ställer sig frågor om hur befolkningen kunde arbeta och överleva på dessa isolerade öar.

### 2. Bakgrund

Väderöarna är egen arkipelag belägen i Skagerack väster om Fjällbacka. Ögruppen har fått följande beskrivning i Geografisk Topografisk Statistik Beskrifning från 1921.

"En mil från fast land ock 5-6 km väster om inre skärgården ligger ögruppen Väderöarna. Den består av ett par hundra öar, skär och undervattensgrund. Den största är Storö. Den är lotsplats och här bo några lotsfamiljer. Infartsvägen till hamnen är en sprängd kanal på öns östra sida. Lifvet för lotsfamiljerna på den ödsliga ön är rätt drägligt. Man kan hålla några kor och får. Gott dricksvatten får man från en brunn. En god biförtjänst ger hummerfisket. Vinterklimatet är mildt och fuktigt, men Väderöfjorden stänges ibland av drifis, då är man totalt isolerad".<sup>1</sup>

Befolkningsgrupper som levt under extrema förhållanden har fascinerat människor i alla tider. I Sverige har det funnits flera olika yrkesgrupper som haft ett spännande och riskfyllt värv. För att hålla sig till sjön, så är fiskare och sjömän såväl i marinen som handelsflottan väl representerade i litteraturen. Att hitta någon litteratur om det spännande liv som lotsar förde, och framförallt de på västkusten, är betydligt svårare. Ändå torde lotsen ha ett av de äldsta och mest spännande yrkena i Bohuslän som fortfarande existerar sedan haven började användas för transporter. En jämförelse av lotsens arbetsförhållande som vi vanliga kanske kan förstå är följande: Tänk er att köra i en öppen bil en kolsvart november natt utan belysning, i 10 km/h, ösregn, fyra plusgrader, en vindstyrka på mer än 20 m/s, på en väg som rör sig i vågor med ett par meters höjd och på olika platser finns det stora stenar mitt på vägbanan. Till slut skall du kliva över till en långtradare som du skall visa vägen, utan att stanna din egen bil. Lägg sen till detta att om långtradaren skulle köra i diket eller på någon av stenarna på vägen, så riskerar du att få springa gatlopp eller avrättas. Fixar du detta kunde du bli lots under 1700-talet.

Att jag har valt att begränsa mig till lotsarna på Väderöarna beror på att denna plats var den mest isolerade av alla lotsplatser på västkusten, vilket måste ha ställt extra stora krav på självständighet och initiativförmåga hos lotsarna. Dessutom bjuder Väderöarna och dess historia på många spännande händelser.

---

<sup>1</sup>Otto Sjögren. Sverige. Geografisk Topografisk Statistik Beskrifning. Stockholm 1921.

### 3. Frågeställningar.

De frågor som jag valt att behandla är följande:

- När och varför startade lotsningen på Väderöarna?
- Varför lades lotstationen på Storö i Norra Väderöarna?
- Vilka var det som blev lotsar?
- Under vilka arbetsförhållanden levde de?
- Vilka binärningar sysslade lotsarna med?
- Hur levde familjerna, kvinnorna och barnen, på Storö?
- Varför upphörde lotsningen på Väderöarna.

### 4. Forskningsläget.

Forskning som berör lotsväsendet har främst behandlats av människor som varit sysselsatta inom lotsväsendet, eller har haft personliga intressen genom släktskap med lotsar. Erik Hägg, som varit chef för lotsverket har skrivit "Bland lotsar och fyrfolk" (1930). Denna bok beskriver den svenska lotsningens historia, med början i faraernas Egypten, och innehåller berättelser från lots- och fyrplatser längs Sveriges kust, dock ingen från Väderöarna. Tyngdpunkten ligger runt syd och ostkusten, men man får en bra inblick i lotsarnas allmänna förhållanden genom tiderna. Ragnar Wirsén skriver om sina förfäder som var lotsar på ostkusten i "Kring en lotsgård historia" (1968). Huvudinnehållet behandlar lotsstället på Örö, men även i denna bok får man uppgifter av allmän historisk karaktär för lotsar, fast med tyngdpunkten på förhållandena runt Östersjön. Artur Uhrberg, som växte upp på Väderöbod, beskriver i "Skisser från Väderöarna" (1956) livet bland fyrvaktarna på Väderöbod i början på 1900-talet, men av naturliga orsaker behandlas även lotsarna på Storö. Aina Lähteenoja har skrivit en diger bok om lotsväsendets historia i Finland, "Lots och fyrväsendets i Finland Historia" (1948). Denna bok behandlar av naturliga skäl även Sveriges tidiga lotshistoria då Finland under 700 år tillhörde Sverige. En del av sin text har Lähteenoja hämtat från litteratur skriven av Erik Hägg. Erik Severin, som haft en hög befattning inom lotsverket, har skrivit om "Lotsbarnskolorna i Sverige" (1977). Detta är det senaste tryckta alstret som vetenskapligt behandlar lotsväsendet. Erik Severin är också författare till "Lotsning i äldre tider" (1971).

För att få information om farvattnen vid Väderöarna finns det ett antal böcker, skrivna för fritids- och yrkesseglare. Dessa böcker har dock endast varit av intresse avseende seglingsbara leder och ankarplatser.

För att hitta tryckta texter som specifikt beskriver förhållandena för lotsarna på Väderöarna är man hänvisad till artiklar i dagspressen eller tidsskrifter som Fjällbacka Bladet. Dessa artiklar är ofta berättelser vilka återges av människor som levt på Väderöarna eller arbetat inom lotsverket. I historiska verk som behandlar Bohuslän finns viss information att hämta, men inget är speciellt skrivet om just lotsarna på Storö. Kville hembygdsarkiv i Fjällbacka är centrum för den lokala hembygdsforskning och har samlat in handlingar som berör livet på Storö. Dessa handlingar har lämnats in av personer som haft anknytning till, eller kunskaper om Väderöarna och består av lotsars privata dagböcker, anteckningar från möten som behandlat lokalhistoria, eller nedtecknade minnen. Kville hembygdsarkiv har även kopior av handlingar som finns bevarade på landsarkivet i Göteborg. Dessa otryckta källor omfattar lotsdagböcker, protokoll från visitationer som utförts av lotsverket på Storö, brev som skrivits inom lotsverket och protokoll från tingsrätten där lotsar varit inblandade. Kopior av

kyrkoböckerna och husförhörsländerna är dock begränsat då huvuddelen av dessa förstördes vid branden år 1904 på Kville prästgård.

## 5. Metod och material.

Jag har valt en deskriptiv undersökningmetod med hermeneutisk inriktning. Syftet med detta är att jag vill försöka bedöma undersökningsmaterialet från de förutsättningar som gällde för tiden då de skrevs. Den kronologiska ordningen haltar vid vissa tillfällen då jag har använt ett särskilt avsnitt för att beskriva till exempel utvecklingen av lotsbarnskolorna. Motivet är att läsaren skall få en helhetsbild. Som exempel på den hermeneutiska inriktningen kan anges att bostäder med fotogenlampor, som idag anses som något primitivt, innan elnäten byggdes var högsta modernitet. Därför bedöms fotogenlampor i början på 1900-talet som bra standard.

Det material som jag använt mig av framgår av litteraturlistan och har tidigare nämnts i forskningsläget. Av undersökningsmaterialet har endast den litteratur och de texter gallrats bort som haft samma källor och använt ursprungskällan. Tillgång till materialet har jag fått genom att besöka Kville hembygdsarkiv (Kha) i Fjällbacka, Bohusläns museum (Bm) i Uddevalla, Sjöfartsmuset i Göteborg, Göteborgs landsarkiv (Gla) och Universitetsbiblioteket i Göteborg. Viss material om förhållanden under Bohusläns norska tid finns antagligen i norska eller danska arkiv men jag har valt att begränsa mig till de källor som finns tillgängliga i västsverige. Detta innebär att jag inte heller har tagit del av de källor som förmodligen finns i krigsarkivet i Stockholm. Lotsverket var ju inledningsvis under militär överhöghet.

Arbetet är har varit uppdelat i tre delar. Det första delens syfte är att skapa en bild av hur lotsverksamheten växte fram genom århundradena och slutar vid tiden för uppbyggnaden av lotsverksamheten på västkusten. Den andra delen skildrar utvecklingen av lotsverksamheten på Väderöarna med resultat och sammanfattning. Tredje delen består av fem bilagor och är i sig en intressant läsning.

Rent hantverksmässigt har jag börjat med att göra en egen lättöverskådligare rulla som redovisas i bilaga 1, över den personal som finns antecknade i de officiella rullorna. Som källa har jag använt skrivelser på Göteborgs Landsarkiv enligt litteraturförteckningen. Dessa har jag kompletterat med uppgifter som dykt upp i andra källor, främst då från Kville hembygdsarkiv. Syftet med detta arbete var att få en överskådlig bild över lotsarna i kronologisk ordning. Hur den är uppbyggd framgår av förklaringen i bilaga 1. Bilaga 1 är även en generell hänvisning till vilka lotsar som tjänstgörde på Väderöarnas lotsplats. Bilaga två är en belysning av lotsarnas inkomster och utgifter vid ett visst år. Därefter har jag med hjälp av tillgängligt undersökningsmaterial samt bilaga ett och två försökt att sammanställa denna uppsats. Bilaga tre är en kopia på en del av ett danskt sjökort över Skagerack i skala 1:360 000. Syftet med bilaga 3 är att läsaren skall kunna orientera sig om var Väderöarna är belägna och till viss del kunna hitta de platser som nämns i texten. Bilaga 4 är en kopia ur ett båtsportkort i skala 1:50 000. Detta är till för att läsaren skall få en översikt över Väderöarna. Bilaga 5 är en skiss som visar var hamnarna finns på Storö. Den i texten nämnda "lotshamnen" är belägen i viken norr om bokstaven d i Bred-bågen.

## 6. Källkritik

Källornas värde har jag bedömt som förhållandevis tillförlitliga då de i de många fall är förstahandskällor. Vissa tolkningsproblem har uppstått vid läsning av främst de äldre rullorna från 1700-talet och tidigt 1800-tal då födelseårtal och stavningen av namn inte riktigt stämmer överens. Andra lokalhistoriker har också gjort vissa feltolkningar som till exempel när de två första kronolotsarna på Väderöarna är nio respektive elva år gamla vid utnämmandet enligt de uppgifter som lämnas i texten.<sup>2</sup> I något fall stämmer inte uppgifter som berättats i en artikel med andra uppgiftslämnare eller de officiella handlingarna. I dessa fall har jag bedömt de olika handlingarnas trovärdighet och prioriterat förstahandskällan. Exempel är att Therese Nordblom på ett ställe anger förlisningen av briggen Charlotte till 1909, då den enligt alla andra handlingar och källor skedde 1911. Alltså gäller 1911, även om Therese som hustru till en lots var en förstahandskälla. Therese kan ha blivit felciterad.

Exempel på tvetydigheter är till exempel vilka de lotsar var som fanns på Storö de första åren. Jag har då tagit med samtliga av den orsaken att med stor sannolikhet i alla fall under någon tillfälle varit lots på Storö eller att det blivit fel skrivet av någon anledning. (Se bilaga 1 sid 1)

## 7. Lotshistoria.

För att ge en bakgrund till lotsarnas yrkesliv vill jag börja med en kort beskrivning av lotsningens utveckling från dess begynnelse. Hur bar sjöfarande sig då åt för att hitta innan det existerade radiofyror, radar och satellitnavigeringen?

De första historiska tecknen som visar på att lotsar användes inom sjöfarten är fartygsmodeller som hittats i egyptiska gravar. Dessa modeller har ofta en besättning av träfigurer som visar deras uppgifter. Längst fram på en båtmodell som upptäcktes i en klippgrav, funnen i Egypten omkring 2,500 år f. Kr. står det en träfigur som förlorat sina armar. Genom jämförelser av andra modeller tror historiker att mannens saknade armar skulle hålla i en lång *lodstake*, med vilken han mätte vattendjupet. Denna man hade till uppgift att för 4,400 år sedan visa vägen för det fartyg han tjänstgjorde på. Från Egypten finns också den första kända avbildningen på en fyr, belägen på ön Faros utanför Alexandria. Denna fyr byggdes omkring 300 år f. Kr. och var igång fram till år 1300 e. Kr. då den föll i spillror på grund av tidens tand och ett antal jordbävningar.<sup>3</sup>

Antikens författare berättar att lotsar användes då de kunde fås i främmande vatten. Från Grekland härstammar de äldsta kända *farledsbeskrivningarna* som skrevs ca 400 år f. Kr. (De äldsta latinska är från 1000-talet e.Kr). Enligt grekiska seglationsbeskrivningar kunde de sjöfarande se på skiftningar i havet då de närmade sig målet, t. ex. slam som flöt långt ut till havs vid större flodmynningar som Nilens. I bibeln nämns det att under aposteln Paulus färd till Rom användes *lod och lodlina*, vilka var de första kända navigationshjälpmedlen från 700 à 800 år f. Kr. Innan det existerade tekniska hjälpmedel för navigation använde sig sjöfarande av *solen och stjärnorna* för att hålla kursen.<sup>4</sup> Den mest använda stjärnan på våra breddgrader

<sup>2</sup> Lotsar och lotsplatser i: Kville härad. Munkedal 1985. f 223. Hans Persson Hök anges vara född år 45 (1745?) och Sven Olsson Hellgren 43 (1743?). Båda utnämndes till lotsar 1754. I och för sig ansåg lotsverket att nio år var en bra ålder för söner till lotsar att börja som lotsdrängar, men jag tror ändå att det har blivit fel någonstans.

<sup>3</sup> Erik Hägg. Bland lotsar och fyrfolk. Stockholm 1930. ff 7.

<sup>4</sup> Aina Lähteenoja. Lots och Fyrväsendets i Finland Historia. Helsingfors 1948. ff 11.

var Polstjärnan som ständigt ligger i norr, till skillnad från andra stjärnor vilka förflyttar sig på himlavalvet under natten.

Vikingarna vilka hade goda astronomiska kunskaper som samlats under generationer, var bland de första att använda ett enkelt instrument, *solbräde*, för att mäta solhöjden och därigenom bestämma sin position. Vikingen Stjättn-Oddi, bosatt på Flatey på Island, hade utarbetat en *tabell* som visade solhöjden vid olika tidpunkter på året samt riktningen mot horisontljuset vid solens upp och nedgång.<sup>5</sup> Det är också känt att vikingarna använde sig av strömmarna och vågsystemen på Atlanten för att hitta till Island. Andra hjälpmedel var att under fina dagar leta efter de moln som bildas över land. Står man vid lotsutkiken på Storö en fin sommardag kan man, om förhållandena är de rätta, se riktningarna till Skagen och södra Norge där molnen bildas över fastlandet och på samma sätt kan man följa bohuskusten. Vänerns läge kan fastställas tvärt om, genom att det blir ett stort hål i sommarmolnen in över land.

*Kompassen* kom på 1400-talet, men i norden seglade många fartyg ännu under 1500-talet utan kompass vilket förundrade resenärer från mer utvecklade sjöfartsländer. Innan *handloggen* kom i slutet av 1400-talet bedömdes farten genom att titta på bogsvalet. Under detta århundrade började även *vinkelmättningsinstrument* att användas som t. ex. Jakobsstaven. Innan det med tiden viktigaste navigationshjälpmedlet, *sjökortet*, kom under 1300-talet användes de tidigare nämnda seglationsbeskrivningar.

Sist men inte minst, så måste det ha använts *lotsar*, vars tidigare benämning var ledsagare eller styrmän, vilka kände till de lokala förhållandena. De historiska källorna om lotsar i Norden är dock knapphändiga. Arkeologiska fynd från stenåldern visar på att sjöfart bedrivits mellan de brittiska öarna, Norge, Danmark och västra Sverige. Båtarna var dock inte av större djupgående och snabbare, än att besättningen vid behov själv kunde leta sig fram i skärgårdarna och längs kusterna. Men man kan förmoda att dessa tidiga sjöfarare anlidade ledsagare för att slippa söka sig fram och därmed förlora tid eller riskera båten med sin last.

Den tidiga sjöfarten inom Norden bedrevs kustnära och helst vid förliga vindar, besättningarna låg och väntade tills vinden blev lämplig i styrka och riktning. Fartyg från Norge och Bohuslän som skulle söderut seglades ner längs kusten till Göteborgs skärgård, där Björkö var en känd plats för sjöfarande att vänta på lämpligt väder. Därifrån gick seglingen via Läsö över Kattegatt och längs den danska östkusten vidare söderut. Den last som skulle till länder vid Nordsjön lastades om vid Hedeby och transporterades landvägen till Nordsjökusten då Skagen ansågs som riskfyllt att passera. På nätterna lade man till på ett skyddat ställe då det var svårt att ta sig fram i de trånga farlederna längs Bohuskusten som saknade fyrbelysning. Var man under denna tid tvingad att segla över öppet hav till platser som Island planlades färden på det viset att den kunde genomföras i lämpligt väder, och att den blev så kortvarig som möjligt. Det var först på 1200-talet som båtarna var konstruerade på det viset att sjöfarande vågade runda Skagen i större utsträckning och segla längre sträckor på öppna havet. Under vintertid låg seglationen i stort sett nere, då båtarna saknade förmåga att ta sig genom is innan ångmaskinen och propellerdrift infördes på fartyg under 1800-talet.

I Norge blev bruket att använda lotsar allmänt på 1200-talet. I Sverige nämns lotsar i Söderköpings stadslag år 1280 och i Visby stadslag år 1300. Av Magnus Erikssons stadslag från 1350 framgår det att lotsverksamheten var betydelsefull och viktig för riket, men också

<sup>5</sup> *Vikingen*. Wahlsröm & Widstrand. Spanien 1995. ff 8

att lotsens liv inte var särskilt värdefullt om det gick galet. Inträffade en skada under denna tid med fartyget och detta inte berodde på överraskande storm eller sjögång, så ägde skepparen makt över lotsens liv. Lotsen under denna tid var i de flesta fall en skärgårdsbo som privat och frivilligt åtog sig lotsningen i det område han kände till. Det var först under Gustav Vasas tid på 1530-talet som det organiserades en form av lotsväsen, och detta var av störst betydelse i Östersjön och vid infarterna till Stockholm. Lotsarna inom organisationen fick av Gustav Vasa disponera hemman som befriades från vissa pålagor, utskrivningar och skjutsningar mot att de gratis lotsade kronans fartyg. I och med Gustav Vasa så startade utbyggnaden av lotsväsendet i Sverige, om än i liten skala.<sup>6</sup>

I en svensk seglationsbeskrivning från 1644 står det angående lotsar:

"Förmaning till Styrmän.  
Den, som wil en rätt Styresman wara  
Loolijnan han icke spara,  
Nöchter och waken ware ther näst,  
Fljttigh och achtsam beprydher bäst,  
Achta tin compass, gör gissning oc så,  
Tå med Gudz hielp all ting wäl afgå."<sup>7</sup>

Mellan åren 1670 och 1690 reglerades lotsväsendet efter hand med instruktioner och reglementen för lotspersonal. Lotsverksanheten organiserades i fastare former under statlig förvaltning och överinseende. Lotsarna blev anställda i statlig tjänst. År 1696 kom den lotsordning som skulle gälla i närmare tvåhundra år varför jag kommer att närmare redogöra för 1696 års lotsordning. Syftet med denna lotsordning var att åstadkomma en bestämd ordning för lotsväsendet i Sverige och med en central chef för hela lotsväsendet. Alla lotsar skulle vara examinerade av *lotsuppsyningsman* (chef för ett lotsområde) eller *lotsålderman* (chef på en lotsplats), svenska undersåtar samt avlägga en trohetsed inför en rådhusrätt. Lotsarna skulle själva svara för att det fanns nya aspiranter. Dessa *lotsdrängar* under utbildning, var inte bara kronans män, utan också i vederbörliga lotsmans personliga tjänst. Lotsdrängarna fick inte sluta sin tjänst förrän minst fyra års tid hade gått sedan de blivit *utlärda lotsdrängar*.<sup>8</sup>

Redan i början av 1600-talet ville staten att lotsyrket skulle gå i arv från far till son bland lotsarna. Fördelen för lotsverksamheten var att lotsbarnen föddes in i ett arbete och en kultur. De var uppväxta i området och fick tidigt följa med vid fiske, eller för att ta hem faderns båt när han bordat ett fartyg. och lärde sig därmed var farlederna fanns. Lotsarnas söner behövde därför inte samma långa lärotid utan blev snabbare utnämnda till lotsar. En fördel för lotsen var också att han inte behövde anställa någon utomstående som lotsdräng, vilken han var skyldig att försörja med mat, dryck, kläder och lön. Hemmet, som efter hand oftast ägdes av kronan, samt rättigheter som jakt och fiske, stannade därmed kvar inom familjen då sonen tog över. (På Landsort tjänstgörde 12 generationer lotsar från 1610). Denna bestämmelse att lotsarna skulle ha en lotsdräng följdes inte alltid. En del lotsar hade flera lotsdrängar, beroende på att de antog sina söner, andra lotsar hade ingen lotsdräng alls av den orsaken att det fanns tillräckligt med lotsar på platsen eller att de ville slippa utgifterna.<sup>9</sup>

<sup>6</sup> Aina Lähteenoja. *Lots och Fyrväsendets i Finland Historia*. Helsingfors 1948. ff 29.

<sup>7</sup> Erik Hägg. *Bland lotsar och fyrfolk*. Stockholm 1930. ff 22.

<sup>8</sup> Erik Severin. *Lotsning i äldre tider. kommentar till en gammal lotsordning från 1696*. Stockholm 1971. fl.

<sup>9</sup> Ragnar Wirsen. *Kring en lotsgård historia*. Lund 1968. ff 67.

Lotsförordningen från 1696 innehåller 17 paragrafer som reglerade lotsarnas och skepparnas skyldig- och rättigheter. Dessa regler får man anta ha skrivits på förekommen anledning och berättar därigenom om lotsens vardag. Alla paragrafer utom två innehöll hot om straff om de inte följdes. Straffen bestod i ersättning av skador, böter, gatlopp eller dödsstraff, beroende på förseelsens art. En närmare redogörelse för innehållet i dessa paragrafer är på sin plats då de visar på lotsarnas förhållanden under en lång period, de gällde i tvåhundra år.<sup>10</sup> Vissa bestämmelser har redan tidigare nämnts i texten.

Kapitel ett i nämnda reglemente avhandlar kronolotsarnas skyldigheter.

Lotsen skulle:

- vara vaksam, nykter och flitig.
- svara för utmärkning av farleder i sitt område och underhåll av denna utmärkning, .
- inte lämna information till främmande makt om farvattnen.
- lova Gud och alla överordnade att han skulle tjäna väl.
- Lotsdräng fick sluta tidigast fyra år efter det han blivit utlärd. Han var därefter skyldig att skaffa en ersättare ett år innan han fick gå. Smet lotsdrängen från sin tjänst fick han löpa gatlopp som straff. Rymde han utom riket blev det dödsstraff där han påträffades.
- bo och vistas på sitt "debuterade ställe" så länge seglationen pågick och det var öppet vatten, och kunna nås i hemmet av lotsåldermannen.
- ej undanhålla sig lotsning, "helst vid god vind", och ta tilldelat fartyg.
- under den tid han var ombord och lotsning pågick få "ordinarie kost och dryck som ombord vankades".
- om de bodde vid yttersta inloppen ha utsikt till sjöss så att de i tid kunde möta fartygen, även på sön- och helgdagar.
- ha en duglig båt.
- ersätta skador som genom lotsens försumlighet åsamkades fartyget han lotsade. Kunde inte lotsen betala fick han löpa gatlopp. Blev ett av kronans fartyg "alldeles försatt" fick lotsen plikta med livet.
- var skyldig att så snart han kom ombord fråga om fartygets djupgående och "vad manér det seglade". Skeppare skulle rätta sig efter lotsens anvisningar.
- få hjälp av skärgårdsbönder med materiel och arbete vid utsättning av sjömärken "liksom allmogon på land är pliktiga att underhålla allmänna vägar".
- kontrollera att skepparna inte gorde sig av med barlast i hamnar eller i farleder.
- rapportera lotsade fartyg angående djupgående till lotsålderman eller uppsyningsman samt till avlösande lots. (Denna paragraf har inget straff).
- efter lotsning snarast ta sig tillbaka "utan att försumma sig på krogar". Enda ursäkten till att dröja sig kvar var storm och sträng motvind.
- få lön efter den taxa som vid fördelning över lotsarnas bördor fanns utsatt.

Kapitel två handlar om fartygsbefällets skyldigheter mot lotsarna.

Befälhavare:

- var tvingade att underlätta för lotsarna att komma ombord. Omkom lots under bordning av fartyget på grund av att fartyget inte följt bestämmelserna så fick befälhavaren böta 100 daler silvermynt i mansbot samt "förlika målsägaren".

<sup>10</sup> Erik Severin. Lotsning i äldre tider. kommentar till en gammal lotsordning från 1696. Stockholm 1971. ff 4.

-på alla in och utländska fartyg måste ha lots "uti all de farvatten där lotsmans farvatten är". Lotspengar betalades efter taxa på varje ort. Taxan var beroende av djupgåendet för fartyget. Undantagna från skyldigheten att ta lots, var små lättliggande svenska båtar som seglade inom riket.

-fartyg fick endast inkomma och segla i ordinarie inlopp och farleder. Undantag kunde göras vid häftig storm.

-fick ej undanhålla fartygets djupgående eller längd för lotsen, eller komma överens med lotsen om att på rapporten till lotsålderman ange för låga mätal för att därigenom betala lägre avgift för lotsningen vilket ansågs som stöld.

-fick ej tvinga lotsarna att "arbeta och släpa med barlast in- och uttagande och annat slikt".

-fick ej ta med lotsarna längre ut till havs än att de obehindrat kunde ta sig tillbaka.

-fick ej hellre mot lotsens vilja ta med lotsen utomlands. Detta ansågs som kidnappning och var belagt med dödsstraff.

-fick ej "hantera lotsarna med hugg och slag, samt eljest på annat tillbörligt sätt".

Man kan fråga sig varför någon var beredd att under dessa anställningsförhållanden söka sig till lotsyrket.

## RESULTATDEL

### 8. Väderöarnas lotshistoria.

Att öarna tidigt använts av sjöfarande visar en begravningsplats med uppmurade gråstenar. Denna begravningsplats har troligen använts vid begravning av de sjömän, vilka dött på skepp som uppehållit sig vid Väderöarna.<sup>11</sup> De första som lotsade båtar vid Väderöarna torde vara fiskare som levde i trakten. På Dyngö fanns det troligen redan under 1200-talet invånare som livnärde sig som yrkeslotsar.<sup>12</sup> Dessa privata lotsar som ofta var sjömän eller fiskare, förekom ända in på mitten av 1800-talet. Öarna har varit tillfälligt bebyggda sen 1500 eller 1600-talet. Rester av tomtavgränsningar tyder på att öarna var bebodda, åtminstone under en del av året, redan tidigare. Under norska tid byggdes det år 1602 en stuga för flottans styrmän på Väderöarna som befann sig därute under sommarhalvåret.<sup>13</sup>

I samband med att sjöfarten lämnade kusten och den skyddande skärgården ökade behovet av lotsar på västkusten då fartygen behövde hjälp för att kunna gå in till hamnarna i skärgården. Andra orsaker som kom att påverka behovet av lotsar längs bohuskusten var sillfiskeperioderna mellan år 1748-1808 och år 1877-1898<sup>14</sup> samt stenexporten från Bohuslän i början på 1900-talet.

I slutet av 1600-talet fanns det kronolotsar på västkusten endast i Göteborg och Marstrand till skillnad från övriga delar av Sverige. Myndigheterna insåg att det förelåg ett behov av en organiserad lotsverksamhet även norr om Marstrand för att ledsaga och assistera sjöfarten i Bohuslän och en löst formad organisation med privata lotsar växte fram.<sup>15</sup>

<sup>11</sup> Alf Edvardsson. "Utdrag ur bygdens historia 1700-1800-tal" i: *Fjällbackabladet*. Nr 49, 1980.

<sup>12</sup> "Sommarö i ytterskärgården med dramatiska lotsminnen" i: *Bohusläningen* 31. 7. 1972.

<sup>13</sup> "40 år som lots på Väderöarna" i: *Göteborgs Handels och Sjöfartstidning* 14. 11. 1963.

<sup>14</sup> Eskil Olán. *Bohusläns krönika*. Göteborg 1918. (1787 producerades tre millioner tunnor sill.)

<sup>15</sup> Kha. *LOTSAR FYRFOLK och TULLARE i KVILLE HÄRAD*, f 1.

"Emellertid skulle alla de på Bohuskusten boende fiskare och strandsittare vara skyldiga, när som så påfordras, att bevisa de sjöfarande i gemen, vid nödfall, all görlig tjänst och uppvaktning med lotsandet och eljest mot en billig betalning, som med omaket och farvattnens beskaffenhet enligt är".<sup>16</sup>

Denna föreskrift gällde särskilt strandsittare i utvalda områden, bl. a. på Sote huvud och Havstensund, vilka förunnades vissa förmåner mot att de togs i anspråk vid behov av lotsning. Uppsyningsmannen i Marstrand fick till uppgift att känna till vilka människor längs kusten som hade bästa kunskaperna om farvattnen, och vid behov föreslå dessa som lotsar. Då Per Kalm var på besök på Väderöarna 1742 så bodde tre *lotsfamiljer* tillfälligt på Väderöarna. Dessa människor kan ha tillhört den kategori av ortsbefolkningen som var kända av lotsuppsyningsmannen på Marstrand och vid behov anlätades.

Uppbyggnaden av lotsverksamheten med anställda kronolotsar fortsatte i norra Bohuslän sakta men säkert. Myndigheterna ansåg det nödvändigt med en lotsstation på Storö även om inte lotsningen var så omfattande. Det stora behovet förelåg vid dåligt väder då fartyg som behövde assistans riskerade att gå under på Väderöarna. Ögruppen skiljs i öster som tidigare nämnts från den inre skärgården av Väderöfjorden, vilken på det smalaste stället är fem km. bred. Rakt norrut är det tre landmil till Koster. Västerut når man inte land förrän i Skottland. Seglar man sydsydväst ut når man land först i Danmark. (*Se bilaga 3*). Detta oskyddade läge innebär att Väderöarna får känna på hela havets styrka vid storm och otaliga är de fartyg som av hårda vindar och de starka havsströmmarna i området drivit upp på öarna. Under perioden 1760-1902 känner man till 41 fartyg som förliste eller behövde assistans för att klara sig i farvattnen närmast Väderöarna.<sup>17</sup> Innan dess har det förlist ett okänt antal fartyg förlist vilka man endast kan spekulera om. (Det sista kända fartyget som försvann utanför Väderöarna var en fiskebåt 1995).

Orsaken till att lotsstationen upprättades på Storö var därför inledningsvis att hjälpa sjöfarande i nöd eller som behövde angöra kusten. De fartyg som behövde assistans kunde få skydd i Väderö Hamn mellan Storön och Ärholmen, eller lotsas vidare till innerskärgården, vilket var det vanligaste. Väderö Hamn mellan Storö och Ärholmen gav plats åt två-tre stora fartyg i hårda vindar och har en bra ankarbotten med största djup på 18 meter. På Storö fanns det dessutom två mindre hamnar som var lämpliga att användas för lotsarnas mindre båtar. Storös västra hamn kallas för Rockan.<sup>18</sup> Den låg belägen mellan Storö sydudde och Ramnö nordvästudde och hade bra lä mellan bergen. Det var dock svårt att komma ut ur denna hamn vid hårda västvindar och kom därför att användes därför av lotsarna till förtöjning av privata båtar. Storös östra hamn kallades för Bredbågen, (Lotshamnen), och var lämpligare för de båtar som skulle användas för lotsning. Även denna hamn hade gott lä för vindarna, men var lite knepigare att komma in och ut i på grund av de grundklackar som fanns. Fördelen med att ha lotsbåtarna i Bredbågen var att den inte på samma sätt som Rockan var utsatt för svår sjö vid oväder. En bra naturlig hamn fanns det också vid Strömsund mellan St. Hejen och Storö västsida. I denna hamn har det byggts kajer för fiskebåtar som behövde en skyddad plats att gå till vid oväder eller för vila. (*Se bilaga 4 och 5*). Av lotsdagböckerna framgår att i de allra flesta fallen möttes fartygen till sjöss och fördes i någon av de tre lotsleder som fanns vid Väderöarna på 1700-talet, till Dyngö, Koster och Hafstensund.

<sup>16</sup> Erik Hägg. *Bland lotsar och fyrfolk*. Stockholm 1930. f 214.

<sup>17</sup> Allan Olsson. *Kville Härad*. Munkedal 1985. ff 202.

<sup>18</sup> Kaj Hartelius. Yngve Rydholm. *Tistlarna-Strömstad*. 6:e upplagan. Stockholm 1980. f 287.

Delsammanfattning.

Den främsta orsaken till att en lotsplats behövdes på Väderöarna var den fara som ögruppen utgjorde för de sjöfarande. Platsen hade även goda naturliga hamnar som kunde användas av den ökande trafiken till sjöss. Ögruppen låg även bra till för lotsar att möta fartyg som skulle in till Fjällbacka, Havstensund, Hamburgsund.

## 9. De första kronolotsarna.

De första kronolotsarna på Väderöarna förordnades 28/8 1754, och hette Hans Person Hök och Swen Olsson.<sup>19</sup> (Se bilaga 1). Dessa män var enrolleringsbåtsmän i flottan och redan bosatta på Väderöarna där de troligen var sysselsatta med fiske.<sup>20</sup> (En enrolleringsbåtsman var relativt fritagen från kommenderingar i flottan om han idkade sjöfart eller saltsjöfiske).<sup>21</sup> År 1759 föreslogs det att dessa lotsar skulle avskedas från enrolleringen i flottan och få lotsfullmakter. Då två lotsar ansågs vara för lite föreslogs att en man till skulle anställas vilken även han var enrolleringsbåtsman. Dessa tre lotsar skulle få sex riksdaler var eller 18 tillsammans "på det att de måge åtminstone hafwa något för derföre att de äro lotzar".<sup>22</sup> Lotsarna levde på bar klippa, vilket innebar att de inte ägde huset eller marken där de levde. Väderöarna ägdes 1754 av kronan men friköptes år 1759, bl a. av en Kapten D'Orchmont vilken var ägare till ett dykeribolag. Detta dykeribolag hade ensamrätt till strandvrak inom området. Möjligheterna för lotsarna att försörja sig på Väderöarna var små då de inte fick bruka marken eller fiska utan att betala arrende till markägarna. Arrendet betalades i natura med en fjärding fisk och senare med pengar.<sup>23</sup> Fiske, jakt på säl och sjöfågel och möjligheter att utnyttja marken till bete var en förutsättning för lotsarnas överlevnad, då inkomsterna från lotsningen var liten.

Arrendeavgifterna och de små lotspengarna var troligen orsaken till att det blev svårt att rekrytera nya lotsar till Storö och 1774 blev lotsen Jöran Hansson under en period ensam lots på Storö när Hans Person Hök avskedats med pension vid 56 års ålder. Orsaken till pensioneringen var att Person var gammal, sjuk och oduglig. Jöran var fattig och kunde knappt hålla sig med egen fiskebåt som var "usel". 1778 fick han betala en fierding makrill i arrende. (Hök hade tidigare betalat med torsk). Helt ensam var inte Jöran då han hade en svåger som var bosatt på Väderöarna och bedrev fiske. De lotsar som efter hand lyckades rekryteras bosatte sig på öarna i den inre skärgården eller i Fjällbacka. Av dessa lotsar som företrädesvis levde på Wahlö, Fläskö, Dyngö var flera delägare av öarna där de var bosatta. De som bodde i Fjällbacka var backstuge-, senare strandsittare. (Se bilaga 1 sid 1-3). Någon gång 1788/89 hade dock även Jöran och flyttat till Wahlö.

I ett försök att förbättra lotsbåtarna år 1796 fick lotsarna på Dyngö och de som tillhörde Väderöarna 30 stycken ekar. Dessa ekar skulle användas till nybyggnad av två stycken

<sup>19</sup> Kha. LOTSAR FYRFOLK och TULLARE i KVILLE HÄRAD. ff 12.

<sup>20</sup> Kha. Om Väderöarna av Johan Mjölner.

<sup>21</sup> "Enrolleringsbåtsman". Svenska akademiens ordbok, nr 7. Lund 1925.

<sup>22</sup> Kha. LOTSAR FYRFOLK och TULLARE i KVILLE HÄRAD. f 13

<sup>23</sup> "En fjärding" var en tunna som rymde 146,6 liter vilken användes för nedsaltad fisk. Tunnan skulle vara fylld till en fjärdedel. Svenska Akademiens ordbok nr 8. Lund 1918.

lotsbåtar. Ekstockarna var dock för små och dåliga för att bygga båtar av, och de fördelades istället mellan lotsarna. Följden blev att lotsningen skulle fortsätta att bedrivas med lotsarnas privata båtar.

År 1802 hade kronan byggt ett hus på Storö bestående av tre rum. Det var meningen att lotsarna skulle bo i detta hus då deras boställen låg för långt från lotsplatsen. Men trots att lotsåldermannen hade ålagts stränga order att sköta huset och lotsutkiken på Storö, gick det inte att få någon av personalen att bosätta sig beständigt på Storö. Lotsuppassningen och underhållet av huset fick ske genom vakthållning. Orsakerna till att lotsarna inte beständigt flyttade ut var försörjningsproblemen vintertid. Det kunde vara svårt att få maten att räcka och det var svårt att ta sig iland för att införskaffa förmödenheter, framförallt då isen låg.

## 10. Åren 1800-1833

Under sommaren och hösten år 1804 utfördes en undersökning på västkusten av de hydrografiska förhållandena.<sup>24</sup> Denna undersökning leddes av Nathanael Gerhard Schulteén, som var professor vid dåvarande krigsakademien på Karlbergs slott i Stockholm, och kom även att omfatta lotsarna. Då rapporten är skriven på en rak svenska som i dagens läge inte skulle anses riktig presentabel, anser jag att det är lämpligt att citera direkt ur texten för att visa en bild över dåtidens anda.

"Hvar och en, som aldrig så lite idkat sjöfart, kan icke vara okunnig om det välförtjänta beröm Norska lotsarne af ålder ägt för deras kunskaper, driftighet, manliga uppförande, och det anseende de forstå att vinna, så snart de komma ombord på ett fartyg. Ställom denna tafla i bredd med den af en Bohus Länsk Lots, helst ifrån Norra delen af Länet, hvars usla kläder, dåliga båt, utblåsta segel och klagande ton, mera närmar honom till en föraktansvärd missdådare, som nyss blifvit utsläppt utur ett underjordiskt fängelse, än en person, som bör ingifva förtroende [---] Våra Lottsar komma sällan utom holmarne, låta länge vänta på sig, saknas ofta, där de borde vara, och när de ändteligen komma, så är båten full av sådana beläten, som jag nyss beskrifvit, och som icke så snart äro komne ombord, före de begynna tiggja brännvin, med en enträgenhet, som gör dem ännu mer föraktliga".<sup>25</sup>

Orsakerna till lotsarnas beteende finner Schulteén i att "Bohus Länningens lynne inte är det bästa i jämförelse med våra öfriga Öboers".<sup>26</sup> Schulteén finner även sociala orsaker då skärgårdsbefolkningen i Bohuslän var utfattig och utarmad. De människor som flyttat ut i skärgården när sillfiskeperioden startade år 1747 vände sig vid de lätta förtjänster som då inbringades. När sillen tydligen redan var försvunnen 1804 från havet utanför Fjällbacka upphörde de lätta inkomsterna och armodet spred ut sig när folket inte kunde anpassa sig till de nya förhållandena. Lotsarna råkade särskilt illa ut beroende på att inkomsterna för lotsningen ej gick att försörja sig på. Man kunde "af kojans uselhet, finna, hvar, Lotsen borde efterfrågas".<sup>27</sup> Lotsarna klarade sig bättre som fiskare, än att ligga till havs och vakta på

<sup>24</sup> Olof Mustelin. "Om lotsväsendets tillstånd vid Västkusten i början av 1800-talet". *Unda Maris*, Göteborg 1964. ff 49.

<sup>25</sup> Ibid f 51.

<sup>26</sup> Ibid f 51.

<sup>27</sup> Ibid f 52

fartyg. Det var inte bara lotsarnas uppträdande som medförde fartygen hellre tog norska lotsar, utan även de höga taxorna för lotsningen, som var högre än i Norge.

Specifikt om förhållandena på Väderöarna skriver Schulteén följande:

"Wäderöarne eller Wargöarne uti Quille Sockn. Dessa nakan klippor, som ligga 2 mil ut till sjöss. utgöra för sig sjelfva en betydlig skärgård, och hafva inom sig 2ne goda hamnar, däruti fartyg äfven kunna begå sig öfver vintern. De hafva förut varit bebodde, men stå nu mera alldeles öde. Några fiskare ifrån Fjällbacka hafva för några år tillbaka löst dem till sig af förra ägaren, nu varande Major DÖrchimonts Fader, emot några 100:de dr Smt, och nyttja de derpå befintliga klevvar till ängs land. På kronans bekostnad är en vacker byggnad af 3:ne rum för några år sedan uppförd, till boställe för en blivande lots, men ingen har anmält sig, och kan göra det, som ej får begagna landet. Det lönte mödan att undersöka, huru denna förträffeliga lotsbelägenhet kunnat gå från kronan. Det må vara skedt genom kronobetjeningens flärdfulla eller okunniga tillstyrkande, så borde detta köp åter gå, och 2ne lotsar där bofästas, som med det bete på dessa öar finnes, skulle kunna underhålla några kor, och för öfrigt genom fiske, Hummerfångst, Skälskytte och förväntad lotsning böra finna sin utkomst. Tvenne hurtige och skicklige karlar, Daniel Bruse på Fjällbacka och den yngre Anders i Gosvik på Walö hafva förklarad sig benägne att flytta dit, så snart öarne återgå till kronan och överlämnas till boställe."<sup>28</sup>

Det var viktigt att lotsarna skulle kunna leva på sin förtjänst från lotsningen, men detta var endast möjligt på några få lotsstationer. Eftersom Väderöarna inte tillhörde någon av dessa var det nödvändigt för lotsarna att kunna öka sina inkomster på annat sätt, då förtjänsten från lotsningen under sommaren inte ens kunde uppgå till en riksdaler. För att få skickligt folk till lotsar föreslog Schulteén att lotsarnas villkor skulle förbättras genom att deras löner höjdes, och att de fick rättigheter till fiske, (främst hummerfisket var lönande) jakt på fågel och säl, samt tillgång på betet. Innan Väderöarna kom i kronans ägo var lotsarna tvingade, att som tidigare nämnts, betala avgifter till markägarna då de utnyttjade naturresurserna på Väderöarna.

Det skulle ta ytterligare nästan 30 år innan Storö blev en respektabel lotsstation efter Schulteéns besök på Storö. Kronan önskade att genom inlösen få äganderätten till Väderöarna som nu hade flera ägare, bl. a. en "gammal avskedad Lotsålderman på Fjällbacka".<sup>29</sup> Syftet var att lotsarna därigenom skulle bosätta sig på Storö om de fick de rättigheter, som Schulteén föreslagit, till att använda mulbetet och torvjorden samt möjligheterna till hummerfisket, utan att behöva betala arrende. Denna process att försöka flytta ut lotsarna gick dock långsamt, framförallt med inlösen av marken.

Till skillnad från Schulteéns berättelse från 1804 beskrevs lotsarnas båtar i protokollet från lotsvisitationen år 1807 som välskötta, men för små för att användas i hårt väder. Detta var ett problem då fyra av lotsbetjäningen, varav lotsålderman var en, var bosatta i Fjällbacka. De

<sup>28</sup> Olof Mustelin. "Om lotsväsendets tillstånd vid Västkusten i början av 1800-talet". Unda Maris. Göteborg 1964. f 55.

<sup>29</sup> Kha. LOTSAR FYRFOLK och TULLARE i KVILLE HÄRAD. K 166. ff 17.

bodde i egna hus, men betalade grundlega till åborne på gården Lerstèn. De övriga av lotsbetjäningen bodde som grundägare på öar i skärgården. (Se bilaga ett sid 2). Lotsarna ålades att flytta ut till Väderöarna för att kunna sköta sina åliggande som lotsar då det klagats på lotsningen och skötsel av kronans hus på Storö. Ingen av lotsarna var dock villig att beständigt flytta ut eftersom det var problem med försörjningen, främst vintertid, då de kunde bli isolerade under längre tider. Problemet löstes genom vakthållning, vilket visade sig vara riskfyllt utöver det vanliga i början av 1800-talet. Lotsdrängen Olof Andersson bortfördes under sitt vaktpass av norska kapare år 1808 från Storö. Lotsplatsen övergavs av de övriga lotsarna och lotspassningen upphörde då kaparna återvände flera gånger. Under de efterföljande åren fram till år 1812 höll sig lotsarna undan på grund de engelska örlogsfartyg som kryssade utmed kusten mellan Kungshamn och Koster. Av vad som framkommer av lotsarnas vitsord (se bilaga 1 sid 2) från denna tid så torde Väderöarnas lotsar runt 1810 skött sitt arbete ganska väl till skillnad av vad som framkom vid visitationen år 1807 och Schulteéns rapport 1804. Lotsarna levde dock under knappa omständigheter och Anders Andersson anges som mycket fattig i rullan från år 1810.

År 1821 vet man att lotsåldermannen Jonas Berggren hade flyttat ut till Storö, och att han bodde i kronans hus. Det sker något märkligt i samband med att Jonas Berggren tar över chefsskapet under 1820-talet. Nya lotsar anställs som ovanligt snabbt får fullmakter och ingen av lotsarna från 1815 är längre med i rullorna. Detta kan bero på att de tidigare lotsarna var för gamla för tjänsten, men även ha andra orsaker om vilka man enbart kan spekulera.

Inkomsterna till lotsplatsen för själva lotsningen under åren 1820-24, var beräknat efter "ett medium av 26 Rdr och 12 skilling".<sup>30</sup> Dessa lotslotter fördelades så att lotsåldermannen fick 7 Rdr 42 sk, mästrelotsarna 5 Rdr 12 sk och secundlotsar 2 Rdr 30 sk. (De fasta lönerna framgår av bilaga ett sid 3). Båthjälpen utgick till lotsplatsen med 4 Rdr årligen för att underhålla de båtar som användes vid lotsning. Personalstyrkan ansågs vara för liten, då det blivit känt att det fanns en duglig lotsinrättning på Väderöarna och lotsarna fick beröm för sin duglighet och värdiga uppträdande. Detta tyder på en förbättrad inställning till lotstjänsten hos lotsarna och att de nu var villiga att möta fartygen till sjöss till skillnad mot hur det var under början på 1800-talet. Men detta skulle ändra sig.

Vid 1825 års lotsvisitation fanns det fem lotsar och en lärling placerade på Väderöarna, två av tjänsterna var vakanta.<sup>31</sup> Tre av dessa lotsar bodde då på Storö. (Se bilaga ett, sid 3). Det föreslogs återigen att alla lotsar borde bosätta sig på Storö, då de som ej var bosatta där ute inte kunde sköta sin del av lotsningen. (Lotsarna skyllde på att vinden hindrade dem att komma till sjöss och möta fartygen. Jmf. med utdraget ur reglementet på sid 7-8). Lotsarna gick med på att flytta ut om de fick bebo och begagna Väderöarna med obegränsad tillgång till fisket, utan att betala arrende till markägarna. I annat fall ansågs att lönerna borde höjas för att de skulle kunna försörja sig. Vid lotsvisitationen bedömdes kronans hus så förfallett att det snart skulle vara obeboeligt och därför borde renoveras.

1829 anklagades lotsarna för att ha plundrat fartyget Maria från Hadersleben. Vrakplundring var ännu under denna tid ett sätt för de mindre nogräknade att förbättra sina inkomster och så vanligt att det fanns en särskild myndighet för att dämpa härjningarna. På Hamburgö fanns det strandridare, vilka hade till uppgift att bevaka stränderna så att eventuella vrakfynd tillföll den som hade rättigheterna för bärgning. Vid dessa plundringar kunde det även förekomma

<sup>30</sup> Glä. Västra lotsdistriktet A1:1. Dagbok vid 1825 års lotsvisitation.

<sup>31</sup> Ibid.

mord.<sup>32</sup> En av de mera kända vrakplundrarna i början på 1800-talet inom området var ägarinnan av Hornö, som ligger ca 11 km sydost om Storö och 1 km söder om Hamburgö. Hon var känd för att vara en av de mest hänsynslösa och framgångsrika vrakplundrarna. Det får inte anses som otroligt att även lotsarna försökte få en del av de inkomster som havet kunde ge i samband med strandningar av fartyg. Lotsarna var ju knutna till de övriga skärgårdsborna genom släkt- och vänskap vilket kan ha bidragit till att de samarbetade inom vissa verksamhetsområden som låg utanför lagens rāmärken.

Fartyget Maria var på väg till Norge lastat med spannmål och förliste under stormen den 11 augusti 1829 vid södra Väderöarna.<sup>33</sup> En delägare av Väderöarna vid namn Vestbeck anmälde lotsarna för vrakplundring. Enligt Vestbeck, som var fänrik och ägare av ett dykeribolag som innehade rättigheterna till strandade vrak på Väderöarna, var allt tackel och seglen bortförda. Ankartågen var kapade och ankarna låg på botten under den flytande bogen. Syftet med att kapa ankartågen ansågs vara att fartyget skulle komma på drift och att ingen därmed skulle upptäcka strandningen. Detta misslyckades dock och fartyget upptäcktes av Vestbeck innan det han driva iväg och sjunka. Inga överlevande besättningsmän fanns, och av de lik som hittades hade endast en kläderna på sig. Det misstänktes att besättningen hade blivit plundrad, eventuellt mördad och kastats i sjön, men inga anklagelser om detta framfördes. En annan märklighet var att ingen verkade ha försökt att sjösätta båten som fanns fästad på Marias däck. Den borde ju ha förberetts för sjösättning vid strandningen i ett försök att ta sig iland. Om detta kan endast spekuleras, men det väcker fantasin.

Åtalspunkterna mot lotsarna var att de inte uppgett vad som bärgats från skeppet, stöld av last, otidighet mot dykeritjänare, förtegnings av strandning. De åtalade var lotsen Jonas Berggren, hans son lotsen Johan Petter, Olof Paulsson, Olof Nilsson från Fjällbacka, lotsen Gabriel Sandmark, lotsen Hans Olsson, Petter Dahlman och Johannes Andersson med sin son Anders från Udden. Det var alltså fler inblandade än enbart lotsar, vilket kan tyda på att vid vissa verksamheter samarbetade man med därför lämpliga individer. Om lotsarna dömdes vid tinget framgår inte, men lotsarna avskedades från sina tjänster år 1832 på grund av vrakplundringen. Enligt rullan från denna tid avskedades även mästerlotsen Axel Olsson vilken ej fanns med bland de åtalade, men som senare återanställdes. Vad som verkliga hände lär vi inte få reda på, men utrymmet för spekulationer är stort. De avskedade lotsarna Berggren och Sandmark var delägare av Väderöarna och förbjöd de nya lotsarna att använda mulbetet och fisket på Väderöarna. När kronan tog över marken 1833 flyttade Sandmark sitt nybyggda hus till Hästvam.<sup>34</sup>

#### Delsammanfattning:

De första lotsarna på Väderöarna var troligen skärgårdsbor som skötte lotsningen på privat basis. När denna form av lotsning började är oklart, men de fanns där på 1740-talet. Kronolotsar förordnades för första gången på Väderöarna 28/8 1754. Dessa rekryterades från flottan och var bosatta på Väderöarna. Senare lotsar rekryterades bland fiskare och sjömän från trakten som hade erforderliga kunskaper. Motivet till upprättande av lotsplats på Väderöarna var i första hand för att passa på fartyg som i dåligt väder behövde assistans när de fördes av vind och strömmar mot ögruppen. På Väderöarna fanns det dessutom lämpliga hamnar för lotsarnas båtar och fartyg som behövde komma i säkerhet. Lotsningarna var så få att lotsarna inte kunde försörja sig på lotspengar utan tvingades att få inkomst på annat sätt.

<sup>32</sup> Kha. Protokoll från Väderöarnas båtsällskap studieserie, 1983. f 1.

<sup>33</sup> Kha. Utdrag ur domstolsprotokoll. ff 48.

<sup>34</sup> Kha. Protokoll från Väderöarnas båtsällskap studieserie, 1983. f 1.

När Väderöarna, som först ägdes kronan, på något outklarat sätt såldes till privata personer fick lotsarna inte rättigheter till fiske och jakt utan markägarnas tillstånd. Till dessa markägare fick de betala arrende i form av fisk eller pengar. Detta bidrog till att rekryteringen minskade och att lotsarna bosatte sig där de hade större möjligheter att försörja sig. Lotsarna flyttade från Storö trots att kronan byggde ett bostadshus åt lotsarna och mot bestämmelserna i reglementet, (se sid 7-8). Lotsningen blev lidande då lotsarna ej hade möjlighet att passa på fartygen till sjöss utanför Väderöarna eftersom fisket eller andra näringar tog deras tid. Lotsningpassningen löstes genom att lotsarna turades om att vara på Storö. Lotsarna fick hålla sig med egna båtar vilka ej var lämpliga i hårda vindar. Under 1820-talet började dock lotsarna att flytta ut igen efter påstötningar av lotsuppsyningsmannen i Göteborg. Levnadsförhållande under denna period från 1750-tal till 1830-tal torde ha varit minst sakt misserabla för lotsarna. De lotsar som var bosatta på Väderöarna hade sina familjer med sig.

### 11. Förhållandena stabiliseras.

År 1833 beklagas det återigen över att lotsarna aldrig kom i tid för att möta de sjögående fartygen. Detta kan ha berott på den oreda som torde ha uppstått i samband med rättegångarna mot lotsarna och den personalomsättningen som följde. Konsekvensen blev att fartygen som hamnade i nöd eller behövde lots hellre försökte segla vidare till Norge eller anlidade norska lotsar, som höll sig till sjöss utanför den svenska kusten från Kåringön till Koster i jakten på inkomster från lotsning. Den nya lotsåldermannen Olof Hansson var lite ovanlig på det viset att han var född på Kullen i Skåne och därmed inte rekryterad lokalt som annars var brukligt inom lotsorganisationen.<sup>35</sup> Olof Hansson var examinerad som skeppare i Karlskrona och hade tidigare varit underlöjtnant i flottan och inom handelsflottan, där han seglat som "Copvardie Skeppare till 1827 på flere Farwatten som Ex: Öster-Nord och Spanska Sjön, Medelhafvet och Arckipilagen, äfwen West-Indien". Det var alltså en välutbildad och vitt berest man som flyttade ut till Storö. Motivet till att anställa en person som inte hade samma anknytning till trakten som tidigare chefer kan man bara spekulera i. Kanske var detta ett försök från lotsfördelningschefens sida att få en lotsålderman som inte hade släktskap eller gamla vänskapsband med de andra lotsarna och civilbefolkningen, vilket kanske bidrog till att lotsarna sysslade med andra och mer lönande verksamheter än lotsning.

År 1833 kom kronan i besittning av Väderöarna för 375 Rdr genom inlösen. De nya lotsarna fick därigenom tillgång till mulbetet och kunde hålla sig med kor och får utan att behöva betala arrende. Fiskerättigheterna och hummerfångsten fick disponeras på norra Väderöarna, som i söder avgränsades vid Midskär i rakt östvästlig riktning (se bilaga 4). På Midskär skulle lotsarna sätta upp ett stenrös som visade gränsen för fiskerättigheterna i söder. År 1838 var alla lotsarna återigen bosatta på Storö, men de hade fortfarande svårt att leva ett drägligt liv. Armodet och fattigdomen på Väderöarna var år 1840 fortfarande större än på andra lotsplatser. Det isolerade läget innebar att det inte fanns några människor i närheten som de kunde få hjälp av om nöden blev för stor.<sup>36</sup>

1841 genomfördes 10 lotsningar, 1842 endast 3 lotsningar, 1843 8 lotsningar. Lotsningarna genomfördes genom att fartygen bordades i sjön och lotsades till hamnar i land från Havstenssund till skärgården utanför Fjällbacka.<sup>37</sup> Det var sällan några lotsningar för

<sup>35</sup> "Lotsålderman Olof Hansson, Väderöarna" i: *Fjällbacka Bladet*. 1980 nr 49.

<sup>36</sup> Kha. LOTSAR FYRFOLK och TULLARE i KVILLE HÄRAD. f 22-23.

<sup>37</sup> Gla. Strömstads lotsfördelning B IV:1. "Sammandrag över passerade fartyg 1845-1856".

väderölotsarna från hamnarna vid kusten och ut till havs. Lotsningsperioden sträckte sig från mars/april till november/december beroende på väder- och isförhållandena. År 1844 genomfördes 26 lotsningar och antalet lotsningar började sakta men säkert att öka men kunde variera betydligt mellan åren. Under perioden mellan 1844-1856 var det som mest 50 lotsningar år 1855, och som minst 24 st lotsningar år 1848. Inkomsterna varierade därför år från år då de byggde på antalet lotsade fartyg och delades ut i lotslotter. År 1844 delades 105 Rdr (26 lotsningar), år 1845 95 Rdr och 20 Skilling Banco (23 lotsningar) och år 1846 på 158 Rdr och 8 Skilling Banco (32 lotsningar).<sup>38</sup> Väderöarnas rykte som lotsstation förbättrades och lotsarna berömdes för sin skicklighet, raskhet och ordning, vilket lotsålderman Bernard Hansson fick beröm för. Bernhard Hansson var son till tidigare nämnda Olof Hansson, och blev lotsålderman efter faderns död 1843. (Olof hade ytterligare en son som blev lots, Pehr Hansson, men som dog 1841).

För att kunna segla ut och möta fartygen till sjöss hade lotsarna kontrakt med kronan om att de skulle underhålla en lotsbåt. Men lotsarna ville bli lösta detta kontrakt och använda mindre egna båtar. Dessa båtar släpades efter, eller togs upp på fartygen så att lotsen själv kunde segla tillbaka, om inte någon följde med ut och seglade båten tillbaka till Storö. De ändrade sig dock och år 1846 anskaffade lotsarna med statsbidrag en begagnad lotsbåt vilken var öppen och utrustad med storsegel och stagflock. År 1847 införskaffades en ny däckad lotsbåt av ek på klink, byggd på Brännö. Båten var 31 fot<sup>39</sup>, fyra tum över stäven, och en god sjöbåt och seglare. Att båten var däckad innebar att säkerheten ökade och risken för att båten skulle vattenfyllas i hård sjö minskade. Lotsarna kunde nu möta fartyg till sjöss även i hårdare vindar. Förslag om att uppföra en lotsuppassningsstuga på Utsiktsberget framfördes av lotsålderman och lotsarna vid samma tid.

Under 1840-talet blev levnadsförhållandena för lotsarna bättre på Storö efter hand som lotsningarna ökade. Det fanns nu fem hus på Storö varav kronan ägde ett. De privatägda husen hade uppförts av lotsarna själva och dessa hus var välvårdade enligt protokoll från lotsvisitationerna och det föreslogs att dessa hus skulle inköpas av kronan.<sup>40</sup> Vid lotsvisitationen år 1856 uppdagades ett stort reparationsbehov av husen på Storö. Det hårda vädret ute vid Väderöarna påverkade husen hårt och år 1857 genomfördes omfattande reparationer, ombyggnader samt ett nytt bostadshus uppfördes. I normala fall svarade lotsarna själva för underhållet av husen men vid detta tillfälle kom hantverkare ut och genomförde de omfattande arbetena. Det var en ansenlig styrka som togs ut till Storö, 8 timmermän, två murare, en sprängare, en målare och sex hantlangare. Det anmärktes bl. a. på lotsåldermannens hus att det läckte in vatten i förstugan vid regnväder, och samtliga hus behövde förses med bräder och nåtlistor på utsidan, eftersom husen som var byggda av korsvirke och det läckte in vatten och blåste genom sprickor i väggarna. Andra underhållsarbeten var byte av tak, nya dörrar och fönsterfoder.<sup>41</sup> Arbetena genomfördes av hantverkarna under sommaren 1857 och var klara i augusti, då det nya huset stod klart som bostad åt lotsåldermannen. Men fuskbyggen fanns redan på denna tid. Följande år anmärktes på det nybyggda huset att det var "myckna väderinslaget i förstugan" vid sydlig vind.<sup>42</sup> Trävirket hade börjat ruttna i farstun, och rappningen hade lossnat invändigt. Vid samma besiktning bestämdes att det nya huset hädanefter skulle rödmålas med oljefärg utomhus

<sup>38</sup> Kha. LOTSAR FYRFOLK och TULLARE i KVILLE HÄRAD. f 24.

<sup>39</sup> En fot var ca 0,3m, "från hälen till spetsen av stortån". Albert W Carlsson. Med mått mätt. Borås 1989. ff 37.

<sup>40</sup> Gla. Strömstads lotsfördelning B 1. "Diarium över inkomna brev, 1836-1878".

<sup>41</sup> Gla. Strömstads lotsfördelning AII:1. "Besiktningssprotokoll".

<sup>42</sup> Ibid.

liksom övriga hus som ägdes av lotsverket. Detta tog dock tid att genomföra då samtliga av kronans hus på Väderöarna målades röda först 1879.

Lönerna steg under 1860-talet kraftfullt och lotsålderman fick sin fasta lön höjd till 500 Rdr/år. En mästerlots fick 120 Rdr och en secundlots 60 Rdr. Vissa lotsar kunde få 300 Rdr, (se bilaga 1 sid 5, där högsta lön anges). Mästerlotsen Petter Johan Olsson försökte dock öka på sin lön genom att ta extra betalt för en lotsning från Väderöarna in till Fjällbacka av skonerten Augusta, på resa med last av stenkol från England till Kalmar. När bluffen upptäcktes, anförde Olsson att den för stora lotspengen var överenskommet med lottsålderman, vilken nekade till detta. Som straff fick Olsson en varning för förtal av ålderman. Olsson blev återigen varnad år 1873 tillsammans med secundlotsen Peter Johansson. Orsaken denna gång var försummelse på utkik och borde ha varit extra pinsamt då fartyget de missade var lotsinspektörens, som just kom ut för att inspektera lotsarna.

Efter år 1873 finns det inga anteckningar om förseelser bland lotsar på Väderöarna. Detta är beaktningsvärt med tanke på de hårda bestämmelserna som fanns i reglementet. Om man går tillbaka till förhållandena i senare delen av 1700-talet och början av 1800-talet så borde straffrullorna varit fulltecknade. Detta kan tyda på att det då var svårt för lotsåldermannen att med maktmedel och hot om bestraffningar hävda sin ställning och att det inte fanns någon organisation som kunde följa upp bestämmelserna. Det fanns tidigare helt enkelt inga möjligheter att följa reglementet och ständigt stå till tjänst med lotsning, om man ville ha en chans att överleva då man inte klarade sig på lotsningen. Straffet hade mindre betydelse än förlorad inkomst av t. ex. fisket, som hindrade lotsarbetet. Johansson och Olsson är tillsammans med lotsarna som avskedades 1832, efter rättegångar i samband med fartyget Marias förlisning år 1829 de personer som finns antecknade i straffrullorna. Detta tyder på att det nu fanns en hierarki där lotsålderman var den som bestämde på lotsplatsen, och att han bakom sig hade en organisation med förmåga att stötta lotsåldermannen. Lotsarnas ökade inkomster från lotsningar minskade beroendet av inkomsterna från fiske och andra binäringar som de tidigare varit beroende av, och ökade deras vilja att arbeta som lotsar och följa bestämmelserna.

Under 1860-talet skedde förbättringar som underlättade sjöfarten runt Väderöarna. Nya sjömätningar inom området var klara år 1861 och för första gången fanns det tillgång på användbara sjökort. Det fanns redan tidigare sjökort som tagis fram år 1788 men de sjökorten var inte användbara för skärgårdsnavigation, varför nya sjökort togs fram 1804. Dessa distribuerades dock ej i någon större utsträckning utan blev liggande oanvända av okänd anledning.<sup>43</sup> I farlederna som användes av lotsarna på Storö 1825 var ännu inga grund utmärkta, vilket som tidigare nämnts ingick i lotsarnas uppgifter. Detta berodde på att de utsatta sjömärkena inte stod kvar utan spolades bort av havet. Det fanns heller ingen "kärring, båk eller annat sjömärke" för att underlätta navigeringen på havet runt Väderöarna.<sup>44</sup> Lotsarna använde egna anteckningsböcker, av vilka några finns sparade från slutet på 1800-talet, där farlederna var beskrivna med kurser, avstånd, enslinjer och landmärken. Av dessa privata anteckningsböcker framgår det att lotsarnas verksamhetsområde på senare delen av 1800-talet kunde sträcka sig söderut till Vinga och norrut till Koster. De sjömärken som efter hand sattes ut fanns var beskrivna och avritade på ett sådant sätt att de tyder på vissa

<sup>43</sup> Per Dahlgren och Herman Richter. *Sveriges sjökarta*. Lund 1944. f 98.

<sup>44</sup> Glä. Västra lotsdistriktet A1:1. "Protokoll 1825-1881".

konstnärliga anlag.<sup>45</sup> Dessa anteckningar kan användas än idag med hjälp av ett sjökort eller om man känner till de landmärkena som anges.

För att förbättra sjösäkerheten tändes 22/9 1867 fyren på Väderöbod.<sup>46</sup> Betydelsen av fyren på Väderöbod framgår av att den enligt dåvarande chefen för Västra lotsdistriktet A.R. Leuhusen, var det mest prioriterade nybygget, jämfört med fyrarna Pater Noster och Tistlarna. Hans P. Alexandersson, som var lotslärling på Storö blev fyrbiträde på den nya fyren, och får vara ett exempel på att det inte var ovanligt att personalen bytte arbetsplatser. En orsak till att vissa gick över till fyrvaktartjänster kan bero på att lönen var högre som fyrvaktare. 1867 tjänade fyrmästaren, som var chef på Väderöbod 900 Rdr när lotsålderman på Storö tjänade 500 Rdr.

Vid lotsvisitationen augusti 1880 fann inspektören att antalet lotsar inte skulle minska, trots den mot andra lotsstationer ringa lotsningen vid Väderöarna. De behövde vara manstarka då de under storm och oväder var tvingade att hala ut lotsbåten ur hamnen. Det visade sig dock vara svårt för lotsarna att leja biträden till hjälp på grund av Storös isolerade läge. (En annan orsak kan ha berott på att den sista sillfiskeperioden i Bohuslän mellan 1877-1898 gav möjligheter till mer lättförtjänta pengar?). Lotsförman var inte närvarande vid denna visitation då han seglade hem en ny däckad lotsbåt som var byggd i Norge. Denna båt hade en låg ruff som var inredd med två kojor på varje sida med sittbänkar utanför kojerna, och ingång till ruffen från både sittbrunn och däck. Båten var 10,21m lång och byggd med ek i bordläggningen, i övrigt fur och gran. För att sköta underhållet av lotsbåten fick lotsarna 200 kr tillsammans i ersättning, (*se bilaga två*). Detta år kommer det också ut säkerhetsbestämmelser som föreskrev att varje lotskutter skulle vara utrustade med två livbojar, eftersom det inträffat att lotsar drunknat under sin tjänsteutövning.

#### Delsammanfattning.

Efter 1833 sker det en kontinuerlig förbättring av lotsarnas förhållanden på Väderöarna. Lotsplatsens rykte förbättras sakt men säkert i samband med att personalen byts ut år 1832. Efter det att kronan återigen år 1833 återigen kommer i besittning av Väderöarna börjar lotsarna efter hand att flytta ut, och de får tillgång till de naturresurser som finns utan att behöva betala arrende. Lotsverksamheten prioriteras framför binäringarna då inkomsterna, både den fasta lönen och lotspengarna ökar. Inkomsterna varierar dock kraftigt från år till år då lotspengen var beroende av antalet genomförda lotsningar. De privata båtarna ersätts av rejälare lotsbåtar och sjösäkerheten ökar genom utsättning av sjömärken och att fyren på Väderöbod tänds.

## 12. Riskerna till sjöss.

På Väderöarna, har enligt tillgängliga källor en lots omkommit i tjänsten. Det var secundlotsen Johannes Johnsson som drunknade 1821. Med tanke på att de fartyg som vanligast sökte lots gjorde det i svårt väder är det underligt att inte fler omkom bland lotsarna, vilka ofta blev ögonvittnen till tragiska händelser till sjöss. I början på 1900-talet drunknade fyrbiträdet Bind från Väderöbod på väg från Fjällbacka till Väderöbod.<sup>47</sup> Lotsen Karl Valdner från lotsutkiken hur en båt träffades av en vindby och kantrade. Lotsarna gick ut och sökte

<sup>45</sup> Kha. Diverse lotsars anteckningsböcker.

<sup>46</sup> Kha. LOTSAR FYRFOLK och TULLARE i KVILLE HÄRAD. ff 29.

<sup>47</sup> Artur Uhrberg. Skisser från Väderöarna. Göteborg 1956. ff 29.

men hittade ingen levande. Genom denna olycka aktualiserades behovet av en signalförbindelse mellan fyrfolket på Vädeöbod och lotsarna på Storö och en första insats gjordes för att bryta isoleringen mellan de båda bebodda öarna. Då avståndet mellan dessa öar är fyra km kunde man inte använda semaforering då det var svårt att se i vilket läge semaforen stod. Detta var annars det vanliga signaleringssystemet vid kusterna i Sverige under denna tid. Problemet löstes genom signalering med stora flaggor och användande av kikare. Införandet av denna typ av signalering underlättades av att flera lotsar var krigsplacerade vid flottans signalstationer och därigenom behärskade tekniken. Detta var det första steget ut ur isoleringen. Den tredje av fyrfolk och lotspersonalen som omkom vid Väderöarna enligt källorna var Nestor Nordblom. Nestor dog vid hummerfiske 27/4 1917 när han tillsammans med sin son Axel rott ut i ett försök att bärga några hummertinor efter en storm.<sup>48</sup> En brottsjö som bildats av den dynning som låg kvar efter stormen fyllde deras båt så att den kantrade vid St. Fjädern. Nestor fick ett kraftigt slag i skallen i samband med kantringen och blödde ymnigt. Axel orkade inte hålla Nestor i sina armar, utan måste till slut lämna honom när livet flytt och Axel lyckades med knapp nöd ta ta sig iland på en ö. (Enligt en annan källa så lyckades Axel släpa upp Nestor på klippan).<sup>49</sup>

Väderölotsarna utförde under den tid lotsstationen fanns flera räddningar av nödställda sjömän och blev vid flera tillfällen tilldelade medaljer för sina insatser. Ibland fick lotsarna en extra penningssumma för dessa insatser, vilket nog var mer välkommet än medaljerna. (Se bilaga 1). Haverier var också en möjlighet att förbättra inkomsterna genom att bärga användbar materiel från fartygen som drivit iland. För att belysa hur det kunde vara under en sån här räddningsaktion har jag valt räddningen av besättningen på råsegelskonaren Charlotte från Ryssland 1911, och som leddes av tidigare nämnda Nestor Nordblom. Charlotte hade 8 mans besättning och var lastad med stenkol. Med på fartyget var också kaptens fru och deras 10 år gamla son. Denna räddningsbragd nämns ofta i korta ordalag i litteratur om Bohuslän, varför det är på sin plats att ge en närmare redogörelse.

Den 30 november 1911 blåste det en svår orkan. Vindmätaren på Väderöbod visade kontinuerligt på maxvärdet 32 sekundmeter innan den blåste sönder. Under natten såg lotsutkiken ett fartyg som blossade kl 0530 på morgonen (Enligt Therese Nordblom ringde alarm i lotsarnas hus kl 0500). När lotsbåten gick ut med fem man hade vinden bedarrat till 27 sekundmeter, men sjön var fortfarande grov och bröt på 17 famnars djup.<sup>50</sup> Lotsbåten var bottenrevad, minsta möjliga segelyta, och var tvungen att ta sig ut i de djupaste rännorna där de kunde vara säkra för grundbrott. I vågdalarna var det vindstilla och när båten kom upp på vågtopparna var riggen nära att brytas sönder då stormvinden grep tag i seglen. Vid ett tillfälle fick lotsbåten en brottsjö i focken och girade runt båten ett varv. När lotsarna nådde Charlotte hade de seglat i tolv km. i sydsydostlig riktning dit haveristen drev med sina sönderblåsta segel. I ett försök att undgå de farliga grunden släpade Charlotte sina ankare efter sig. När lotsarna kom fram lyckades de trots upprepade försök inte med att få över en lina till Charlotte, utan de nödställda tvingades att hoppa när det inte gick att borda haveristen i den svåra sjön. Lotsbåten seglade så nära haveristen som möjligt och den första som lotsarna lyckades rädda var kaptenens pojk som kastades över från fartyget till lotsbåten. Nästa människa som räddades var kaptenens hustru. Hon missade språnget och hamnade i havet men lotsarna lyckades lyfta upp henne i lotsbåten. Kocken var nära att få sätta livet till när han missade sitt hopp och föll i sjön. När lotsbåten gorde en vändning för att försöka plocka

<sup>48</sup>"Therese Nordblom" i: *Fjällbacka Bladet*, 1981 nr 51. f 12.

<sup>49</sup>Inger Rudberg. "Fyra generationer fyra Väderölotsar" i: *Fjällbacka Bladet*, 1984 nr 56. f 21.

<sup>50</sup>En famn var ca 1,8m, från långfingerspets till långfingerspets med armarna utsträckta så långt som möjligt. Albert W Carlsson. *Med mått mätt*. Borås 1989. f 37.

upp honom, klättrade kocken upp på Charlotte igen i en nedhängande repända. Halvägs upp på fartyget kastades han åter i sjön då Charlotte fick ett brott över fören och krängde till. När kocken tagit sig upp till ytan igen lyckades lotsarna kasta en livboj över hans huvud, varefter han drogs ombord på lotsbåten där han förlorade medvetandet. Lösa rep och svängande delar från den sönderblåsta riggen var ett ständigt hot som riskerade att skada lotsbåten vid varje tillfälle då den närmade sig Charlotte. Vid ett tillfälle lyftes haveristen av en sjö och hotade att krossa lotsbåten men lotsarna lyckades styra undan. När alla var räddade fanns det inga fendorar kvar på lotsbåten då dessa slitits bort vid sammanstötningarna med Charlotte. De räddade fick följa med till Väderöarna, dit lotsarna återvände efter 8 timmars kamp med havet. På Storö fick de räddade mat och varma kläder innan de fortsatte till Fjällbacka. Charlotte som inte gick att rädda blev vrak vid Valö huvud. För sin räddningsinsats fick lotsarna silvermedaljer för berömliga gärningar från sveriges kung och silvermedalj från ryska tsaren för räddning av nödställda sjömän. Som ekonomisk ersättning fick de 50 kr vardera vilket även under denna tid får anses som en blygsam summa.

Vad lotsarna på Väderöarna inte kände till när de återkom till Storö var att stormen hade krävt ett människoliv. Lotsarna på Dyngö hade också de upptäckt haveristen och gett sig ut för att i ett försök till undsättning. På vägen ut kantrar deras båt och två man hamnar i vattnet, men bara en lyckades räddas. Frans Fredberg från Fläskö försvann i djupet. Trots förlusten av ett människoliv, och att de själva var skadade, fortsatte lotsarna fram mot haveristen bara för att finna att besättningen övergivit fartyget.

#### Delsammanfattning.

Ovanstående visar på de riskfyllda förhållanden som lotsarna levde under, både i arbetet som lots och vid utövandet av sina binärningar. Lotsarna måste ha varit otroligt duktiga i att hantera sina båtar med tanke på de få dödsfall som hände i samband med deras verksamhet till sjöss. En av de avgörande orsakerna till att en lotsplats upprättades på Väderöarna var ju de sjöfarandes behov av lotsar vid dåligt väder, varför oväder inte borde ha varit något ovanligt för lotsarna. Vad som drev dem att med fara för sina liv ge sig ut i oväder för att lotsa eller rädda nödställda torde ha varit deras stolthet som yrkesmän. Det kan knappast ha varit den ekonomiska ersättningen eller medaljerna som drev lotsarna.

### 13. Lotsyrket som arv.

Nestor Nordblom var den andra generationen i sin släkt som var lots på Väderöarna.<sup>51</sup> Det var i och för sig inget ovanligt att söner fortsatte som lotsar på Väderöarna, men slakten Nordblom skulle föra yrket i arv i fyra generationer. (Av bilaga 1 framgår det flera fall där lotssöner följer sina fäder). Orsakerna till varför lotsyrket gick i arv har tidigare behandlats men kan återupprepas. Lotsverket fick snabbt nya lotsar då lärotiden för dessa söner var kort. Sönerna hade tidigt följt med sina fäder till sjöss och blev vad man kallar födda till lotsar. Fördelen för lotsen med att ta sonen till lotsdräng var att han slapp anställa en person som inte tillhörde familjen. Lotsen var tvungen svara för försörjningen av lotsdrängen med mat, kläder, bostad och eventuell lön och då var det fördelaktigast att anställa sin egen son. En annan fördel var att huset som ofta ägdes av kronan stannade kvar inom slakten och man riskerades inte att slängas ut vid pension.

<sup>51</sup> Inger Rudberg. "Fyra generationer fyra Väderölotsar" i: *Fjällbacka Bladet*. 1984 nr 56. f 20-21.

Anfader för lotssläkten Nordblom var Aron Pettersson som blev secundlots på Väderöarna 1862.<sup>52</sup> A. Pettersson var född på Slottet vid Hamburgsund, och hade tidigare varit sjöman. Han gifte sig med Anna Olofsdotter från Hamburgsund och som tidigare hade tre barn. Tillsammans fick de två flickor och tre pojkar. De tre pojkarna emigrerade till USA men enbart Nestor kom tillbaka för att bli lots hos fadern 1885. På grund av att lotshamnen modifierats så minskades behovet av antalet lotsar från sju till fem då det inte längre krävdes att lotsbåten drogs upp på land. Detta orsakade att Nestor fick sysselsätta sig med fiske tills dess en lotsplats blev ledig på Väderöarna i samband med faderns pensionering år 1889. Innan Nestor fick en tjänst som lots direkt eftersom han innan sin emigration varit lotslärling på Storö. Av rullorna framgår det att även Väderöarna drabbades under slutet av 1800-talet av att alla i statlig tjänst skulle byta ut sina son-namn. Nestor Aronsson, efter fadern Aron, tog sig namnet Nordblom. Nestor fick sju barn tillsammans med sin fru Lovisa, varav Axel som föddes 1886 började som lotslärling vid 16 års ålder och blev lots på Väderöarna 1905. Axel Nordblom fick 1914 sonen Karl-Ivar. Karl-Ivar hade till en början egen fiskebåt, seglade därefter på långfart och tog styrmansexamen innan han blev lots på Väderöarna 1943, där han blev kvar till 1962. Nestor, Axel och Karl-Ivar Nordblom slutade sina dagar på Storö som lotsförmän. Av dessa fyra lotsar Nordblom var det endast Axel som direkt började i lotsyrket utan att ha sysslat med någon annan verksamhet till sjöss. Andra exempel på lotsar vars söner fortsatte inom yrket är tidigare nämnda Jonas Berggren och Olof Hansson.

Delsammanfattning.

Det var fördelaktigt både för lotsverket och lotsen om yrket gick i arv och därför ingen ovanlighet på Väderöarna. Under 1880-talet byttes all son-namnen ut inom lotsverket.

#### 14. Kvinnor och vardagsliv på Storö.

Kvinnorna var redan år 1754 representerade ute på Storö. Ingel Johansdotter, var hustru till kronolotsen Sven Olsson. Dessa hade tillsammans en son, som dog år 1761, och en dotter vid namn Dordi. Kronolotsen Anders Olsson som blev lots på Väderöarna år 1760 hade en hustru vid namn Ingeborg. De hade två söner, Johannes och Hans, samt två döttrar, Karin och Johanna. Karin Nilsdotter var hustru till kronolotsen Hans Jöransson och de hade tillsammans barnen Göran och Börtha, (Börtha är ett flicknamn).<sup>53</sup> Kvinnor har förmodligen funnits tidigare på Storö då det på 1740-talet fanns kor och får på ön året om.<sup>54</sup> Med stor sannolikhet var det nog samma på Väderöarna som i övriga Sverige att kvinnorna fick ta hand om djuren. Man kan nog förmoda att det även fanns någon form av ladugård där djuren kunde vara vintertid även om inte någon sådan byggnad nämns förrän på 1900-talet i källorna. Korna mjölkades tre gånger om dan sommartid och två gånger om dan vintertid. Av mjölken kokades ost, och färmjölken användes till både ost och välling.

År 1916 fanns det fem familjer på Storö, varav tre stycken av dessa hade jungfru anställd. Det var ca. 30 personer totalt plus en lärare, (se kapitlet om lotsbarnskolor), som tidvis tidvis levde på ön. Eftersom lotsarnas antal hade minskat från sju till fem under 1880-talet så är det troligt att det vid tidigare tillfällen funnits ännu flera människor boende på Storö.

<sup>52</sup> Inger Rudberg. "Fyra generationer fyra Väderölotsar" i: *Fjällbacka Bladet*. 1984 nr 56. f 20-21

<sup>53</sup> Kville hembygdsarkiv, LOTSAR FYRFOLK och TULLARE i KVILLE HÄRAD, f 12.

<sup>54</sup> Alf Edvardsson. "Utdrag ur bygdens historia 1700-1800-tal" i: *Fjällbacka Bladet*. Nr 49 1980.

Från 1900-talet är det två kvinnor och en man som nedtecknat sina levnadsår på Väderöarna. Therese Nordblom var hustru till Axel Nordblom.<sup>55</sup> Den andra kvinnan var Theres Nordbloms sonhustru Maj Nordblom.<sup>56</sup> Ahrtur Uhrberg som växte upp på Väderöbod fyrplats och skildrar livet på Väderöarna under samma period som Therese Nordblom får vi det dagliga livet presenterat ur ett manligt perspektiv.<sup>57</sup> Ahrtur Uhrbergs bok handlar mest om livet på fyrplatsen, men genom att befolkningen på Väderöbod och Storö var nära knutna till varandra så får läsaren även en bild över lotsarnas liv.

Therese Nordblom föddes i Strömstad 1886. Fadern Konstantin Hansson ägde ett repslageri, var duktig på jakt och fiske samt en god naturkännare. Hemmet var musikaliskt och man spelade, sjöng och skrev dikter vilket kanske lade grunden till hennes konstnärliga sinne. Som femtonåring började Therese som retuchör i en fotoateljé i Strömstad. Runt 1907 träffade hon sin blivande man Axel Nordblom när han skulle ha läst navigation i Strömstad. Men dessa studier blev inte av när en lotstjänst ledigförklarades år 1908 på Väderöarna, där Axels far Nestor Nordblom var lotsförman. Brölloppet stog vid julen år 1909 då Therese fick åka ut till Väderöarna en vecka före brölloppet för att delta i förberedelserna. Hon "bakade, och rustade och gorde puddingar".<sup>58</sup>

Bröllopsdagen inleddes med att hela följet åkte "motorsköjta" till Hamburgsund. Därifrån bar det iväg med beställda hästar och vagnar till Kville prästgård. Therese hade en brudklänning som var sydd i Strömstad och fasonerad i svart glansigt silvertyg och till denna bar Therese vit slöja och myrtenkrans. Först efter vigseln åt hela sällskapet frukost vilken troligen var välkommen. Under tiden hade det blåst upp till snöstorm, men sällskapet lyckades ta sig åter till Väderöarna där det var dukat för fest i skolsalen. Ovädret orsakade att bröllopsgästerna blev kvar på Storö i åtta dagar..

Therese födde tre barn, varav det första föddes i Strömstad och de andra två på Väderöarna. Mat fanns det gott om berättar Therese, familjen ägde höns och varje höst slaktades ett par får. De första åren hade de en ko, men Therese som var stadsflicka var rädd för att gå nära dem. Det fanns tydligen flera kor eftersom hon berättar om deras ko i singularis och sen berättar om dem, i pluralis. Under sommaren togs en tjur över från land över till Storö för att den naturliga reproduktionen bland nötboskapen skulle kunna fortgå. Det var mycket arbete med att få tillräckligt med hö beroende på att mulbetet inte räckte till på Väderöarna. Hö måste därför köpas från säljare i land och transporteras ut med båt. I samband med transportererna in till land brukade de köpa en 50 liters flaska med mjölk som delades mellan familjerna. Denna tillgång av färsk mjölk utnyttjades vid behov av fyrvaktarna på Väderöbod där mjölk kunde bli en bristvara. Efter hand slaktades dock de kor, får och getter som fanns kvar på ön när det blev för besvärligt att hålla djuren med foder under vinterhalvåret. I samband med detta revs också de uthus som fanns för djuren.<sup>59</sup>

Pojkarna i familjen brukade skjuta fågel. Från havet fick de makrill som saltades och lagrades, färsk fisk, hummer och krabba. Säljakt bedrevs i mindre utsträckning. Inkomsterna som kom från dessa binäringarna var ungefär halva lönen. (Se bilaga 2) Ved fick lotsarna

<sup>55</sup> "Therese Nordblom" i: *Fjällbacka Bladet*. Vol 51 1981.

<sup>56</sup> Maj Nordblom. "Den som ej upplevt det kan inte föreställa sig hur det är att bo långt ute till havs" i: *Svensk lots och fyrtidning*. Vol 3, 1967.

<sup>57</sup> Artur Uhrberg. *Skisser från Väderöarna*. Göteborg 1956.

<sup>58</sup> "Therese Nordblom" i: *Fjällbacka Bladet*. Vol 51 1981.

<sup>59</sup> Wilhelm Hansson. "Sommarö i ytterskärgården med dramatiska lotsminnen" i: *Bohuslänningen* 31.7 1972. Sjöfartsmuseet i Göteborg. Doss: 193:12 Lagg 1.

köpa från en vedjakt som anlände varje höst. Till belysning användes fotogenlampor fram till familjen flyttade in till land 1945. Under 1:a världskriget fick de använda karbidlampor då det var det brist på fotogen.

Therese är nog mest känd för att ha fångat vardagslivet på Väderöarna i sina skissböcker. Dessa skisser "skimrar av en poesi i vardagen".<sup>60</sup> Therese blev en erkänd konstnär och hennes verk finns utställda på Nationalmuseum. Flera av hennes skisser finns idag bevarade på Kville hembygdsarkiv. Skisserna som ofta är avmålade fotografier, visar bl. a. hennes pojkar som återkommer från sjöfågeljakt, Axel som flår en säl och när han står vid rodret samt djuren som fanns på ön. När man tittar på dessa skisser så får man intrycket av att ett stort lugn råder över Väderöarna och livet därute. Under somrarna kom det ut badgäster vilket tydligen inte ansågs som något negativt. Ett avbrott utöver det vanliga torde det ha varit då filmen *Kostervalsen* spelades in på Väderöarna. Om detta sägs det inte så mycket, men med tanke på att detta var i filmens barndom och biografier något ovanligt så torde filminspelningen ha varit en stor händelse.

Men bakom dessa kanske idylliska bilder döljer sig en hård verklighet som snabbt kunde förvandlas till tragik. Döden var aldrig lång borta när lotsarna i hårt väder gav sig ut för att lotsa in fartyg på lugnare vatten, eller när de var ute på fiske. Detta bidrog enligt Therese till att det skapades en gemenskap och hjälpsamhet bland människorna som var hänvisade till varandra ute på Väderöarna. Denna typ av gemenskap finner man än idag bland yrkesgrupper där man är beroende av varandra för att lyckas. Therese berättar kortfattat om natten då larmet gick kl. fem på morgonen en november natt 1911, och lotsarna fick ge sig ut för att undsätta briggen Charlotte från Ryssland i hård storm vilket tidigare nämnts. En annan tragisk händelse Therese fick uppleva var då hennes svärfar Nestor Nordblom omkom. Man kan förstå den oro som kvinnorna kände då männen gav sig ut i hårt väder. "Det var hemskt för de som var hemma". Ett annat orosproblem var när barnen måste lämna hemmet för att gå i skolan. "Det var hemskt och tomt [---] men det var inte roligt någonting."<sup>61</sup> Trots att Therese Nordblom var född i Strömstad tycks hon ha anpassat sig väl till livet på Väderöarna. Hon beklagar sig inte och enda gången man kan finna en tendens till missmod är då hon berättar om barnen som måste lämna ön för att gå i skola. (Se avsnittet om lotsbarnskolor).

Artur Uhrbergs "Skisser från Väderöarna" beskriver livet på Väderöbod bland fyrpersonalen, men tar även som tidigare nämnts upp kontakterna med lotsarna på Storö.<sup>62</sup> Väderöbod är ännu mer isolerad än Storö, då det på grund av sjögången inte går att lägga till med båt på om det blåser för mycket. Vid de tillfällen då man inte kunde komma till på Väderöbod fick fyrpersonalen som varit ute till sjöss stanna på Storö tills vinden och sjön lagt sig. För att klara försörjningen under vinterhalvåret då det inte var ovanligt med långvarig isolering, lades det under hösten upp förråd av potatis, kött, fläsk, saltad makrill, mjöl och specier så att de kunde klara sig i en månad. Samma behov av underhållssäkerhet borde det också ha varit på Storö bland lotsarna. Det kan ur dagens perspektiv synas märkligt men under vintern var det sällsynt med färsk fisk på grund av bristen på agn. Man tror ju att fisk var något lättfångat under denna tid.

<sup>60</sup> "Therese Nordblom" i: *Fjällbacka Bladet*. Vol 51 1981.

<sup>61</sup> Ibid.

<sup>62</sup> Artur Uhrberg. *Skisser från Väderöarna*. Göteborg 1956. ff 16.

Då vädret inte medgav verksamhet utomhus sysslade männen med tillverkning av vettar finsnickeri, möbeltillverkning och nätbindning.<sup>63</sup> Kvinnorna kardade ull, spann och vävde. Lotsverket hade även ett välförsett bibliotek som förströelse åt lots- och fyrpersonal och detta bibliotek förnyades efter hand.

Efter nyår började sjöfågeljakten, då sjöfågeln kom i stora skaror. Det var främst Ålkråkor, Alfågel och Ejder som jagades. Bröst och lår helstektes och det kött som blev över maldes ner till färs, vilket tillsammans med fläsk blev till en fin korv.<sup>64</sup> Säljakt bedrevs inte i någon större omfattning men Therese har avbildat sin man då han flår en säl vilket visar att även lotsarna sysslade med säljakt. En fångst av den ovanligare sorten fick lotsen Värnlund då han lyckades fånga en utterunge som han tog med sig iland på Storö. Den fångade utterungen placerade Värnlund i en tunna över natten, men uttermamman lyckades välla tunnan och båda kom undan. Uttrar var dock sällsynta ute på Väderöarna liksom andra fyrfota vilda djur. Det enda fyrbenta rovdjuret som nämns i källorna är en varg som skall ha förrirat sig över isen till Väderöarna under 1700-talet. Vargen lyckades inte ta sig tillbaka innan isen gick upp vilket medförde att den troligen svalt ihjäl.<sup>65</sup>

Under hummerfisket, som lotsarna bedrev under både höst och vår, anställde lotsarna pojkar från Väderöbod för att hjälpa till med hummerfisket. Orsaken till detta var att lotsarna inte alltid hade tid att sköta sina egna tinor då de satt som utkikar. Dessa ungdomar, som kallades för tenekarar, fick då en chans till en liten extra peng. Utöver hummerfisket var fisket på makrill det enda lönsamma fisket.<sup>66</sup> Detta fiske var av stor betydelse för lotsarna då inkomsterna från fisket 1908 uppgick till nästan halva lönen, (se bilaga 2). I maj månad plockades tång som användes till bolsterfyller. Den tång som användes var den som blåst upp på stränderna under vintern och hunnit torka. Längre fram på försommaren när måsarna hade lagt sina ägg var det dags att plocka dessa, vilka användes som vanliga ägg. Eftersom fyrfolk och lotsar levde under liknande förhållanden så torde även lotsarna samlat tång och fågelägg.

Det sociala livet sträckte sig utanför den egna ön och familjerna på Storö hade nära kontakter med fyrvaktarnas familjer på Väderöbod. Familjerna kände varandra genom att de ofta tidigare hade arbetat ihop, växt upp tillsammans, var släkt och genom skolan (se sid 28). Therese Nordblom hade t. ex. en kusin på Väderöbod. Ibland var det gemensamt kalas mellan öarna. Artur Uhrberg berättar att det då på Väderöbod dukades i en stor sal, och att alla bar finkläder när lotsfamiljerna från Storö kom på besök. Det dansades i köket, karlarna drack konjakstoddy och kvinnorna vin. Barnen fick apelsiner, russin och nötter som godis. Var det dåligt väder fick lotsarna lägga till i lä vid småskären och ta sig med småbåtar till Väderöbod. Vädret fick tydligen inte stoppa ett kalas. Samarbetet visade sig också genom att lotsarna tog med sig fyrpersonalens post då de oftare kom in till Fjällbacka. Det kunde bli mycket post då flera familjer hade dagstidningar vilka samlats på hög då vädret gjort det omöjligt att komma in till fastlandet.

Om Artur Uhrberg och Therese Nordblom ger en i huvudsak positiv bild utav livet på Väderöarna, ger Maj Nordblom en något dystrare bild. Maj Nordblom läste om "Dyngölotsarnas dödsfärd" när hon gick i skola på västgötaslätten. Det var ju då svårt för Maj att förutse att hon själv skulle få Axel Nordblom, som deltog i räddningen av briggen

<sup>63</sup> Vettar är fågelimitationer i trä som lades ut i vattnet med syfte att locka till sig sjöfågel. Egen anm.

<sup>64</sup> Artur Uhrberg. *Skisser från Väderöarna*. Göteborg 1956. ff 32.

<sup>65</sup> Alf Edvardsson. "Utdrag ur bygdens historia 1700-1800 tal" i: *Fjällbacka Bladet*. 1980 nr 49.

<sup>66</sup> Artur Uhrberg. *Skisser från Väderöarna*. Göteborg 1956. f 51.

Charlotte, till svärfar. Under andra världskriget träffade Maj sin man Karl-Ivar Nordblom när hon var placerad som marinlotta på Koster. Karl-Ivar återvände som lots till Väderöarna 1943 och två år senare flyttade Maj ut.<sup>67</sup> Maj Nordblom börjar sin artikel med att beskriva den orosfulla väntan som hennes svärmor känt under den dramatiska räddningen av tidigare nämnda briggen Charlotte. Därefter följer, "Ingen, som ej upplevt det, kan föreställa sig hur det är att bo långt ute till havs utan förbindelser med det den landfaste tar för givna förmåner, t. ex. läkare, skolor, affärer, telefon, kyrka, elljus och inte minst grannar. Förmåga till sysselsättning och själslig styrka är egenskaper en kvinna bör ha om hon skall trivas på en sådan plats, av männen kan hon ej vänta hjälp, de tar riskerna i arbetet som en naturlig sak, de förstår inte de hemmavarandes ångslan".<sup>68</sup>

Maj berättar vidare att de enda moderniteterna som fanns år 1945 var en telefon som hade installerats år 1921 och sällan fungerade samt motordrivna båtar. Bostäderna var gamla och dragiga, spiskuporna söndervittrade Rökgångarna släppte in sol och månljus, regn och snö. Brunnarna var uttorkade, fotogenbelysning var den enda belysningen (detta var nu omodernt på landbacken), källarna höll flera plusgrader sommartid. "Lotsverket visade en snålhet och ett oförstånd, som för inlandsbon var ofattbart". Utomhus fick de gå och famla "i vintermörkret och stormarna. När lotsbåten kom fick vi lysa den till och från kaj med ficklampor. Vi snubblade upp till stugorna med proviant, koks och post." Mellan proviantturerna var det i allmänhet en vecka om inte vädret satte stopp.

Vintern 1947 var synnerligen kärv då husen var så dragiga att "korkmattorna gick i vågor vid minsta vindpust". Det gick inte att ha småbarnen på golvet och de vuxna fick ha halmskor på fötterna då de satt stilla. Till kaffet fick man bryta loss istappar i brunnen och potatisen kokades i havsvatten. Även barnens blöjor fick tvättas i vatten från havet. Det frusna havet runt öarna ansågs av Maj Nordblom som tjugigt men det var "tyst, tyst och vitt". På isen pilkade familjerna torsk, vilket kunde ge högtidsstunder när solen sken, och de åkte skridskor och sparkstötting men mot slutet av isläggningen fick man "ett slags lappsjuka". När isen gick upp till de yttersta skären på landsidan av Väderöfjord fanns det möjlighet till omväxling och följa med lotsbåten in till iskanten. Från iskanten fick de vandra i halvmeterdjup "snösopp" in till Fjällbacka, släpandes en släde för provianten. "Våta upp till låren handlade vi i ett vintertomt samhälle, fick en tår kaffe och klafsade tillbaka till lotsbåten vid iskanten. Mitt avkopplande nöje den vintern."<sup>69</sup>

Maj berättar även att lotskvinnorna under 1900-talet kände samma oro som de tidigare kvinnorna på ön då männen var ute på lotsförrättning. Fartygen sökte i allmänhet lots under dåligt väder och bordningen i öppen sjö var alltid riskfyllt. De platser dit fartygen skulle lotsas saknade ofta fyrbelysning eller ordentliga bryggor, vilket bidrog till att öka riskerna och inte minskade oron för kvinnorna.

#### Delsammanfattning.

Vid jämförelse av Therese Nordbloms, Artur Uhrbergs och Maj Nordbloms berättelser så finner man tydliga skillnader i framställningen. I Therese och Arturs berättelser får man läsa mellan raderna om de problem som livet på Väderöarna medförde. Det är korta beskrivelser om oro och problem, men som snabbt följs av texter som naturligt beskriver

<sup>67</sup> Inger Rudberg. "FYRA GENERATIONER FYRA VÄDERÖLOTSAR" i: *Fjällbackabladet*. Vol 56, 1984.

<sup>68</sup> Maj Nordblom. "Den som ej upplevt det kan inte föreställa sig hur det är att bo långt ute till havs..." i: *Svensk lots och fyrtidning*. Vol 3, 1967. Allmän hänvisning vid "" om ingen fotnot används.

<sup>69</sup> Ibid.

vardagshändelser. För människorna på Storö var farorna till sjöss ett naturligt inslag i livet som de var tvingade att acceptera. Maj beskriver på ett mer handfast sätt om den oro och de problem som fanns. Detta kan bero på att Maj kommer från Västgötaslätten och inte från barndomen vant sig vid ett liv i skärgården. Texterna tillsammans ger en bra inblick i levnadsförhållandena på Väderöarna. I stora drag kan man anta kvinnornas oro för männens arbete var likartade även längre tillbaka i tiden. Kvinnornas arbetsuppgifter var förmodligen också de likartade och deras stora uppgift var att svara för hemmet. Det isolerade livet krävde att man samarbetade vilket skapade en gemenskap mellan familjerna. Det var ju inte möjligt att fly från problemen på samma sätt som i land. Maj ger uttryck för känslor som av tidigare generationer kvinnor på Väderöarna kanske trängdes tillbaka på grund av den hårda verkligheten och vilket troligen var nödvändigt om man skulle klara sig psykiskt. Av tidigare invånare på Storö var det förmodligen kyrkan som saknades mest då de övriga moderniteterna som Maj räknar upp inte var uppfunna. Läkare var inte vanligt att man besökte, och affärer var man inte i så stort behov av då man var självförsörjande till stor del. Skola, som behandlas i nästa kapitel kom tidigt. Detta kan tolkas på det viset att från 1850-talet och fram tills dess 1900-talets moderniteter kom så var livet förhållandevis ganska drägligt på Storö. Av bilaga två framgår också att inkomsterna från fisket, som var en betydande binäring, år 1908 uppgick till halva årsinkomsten. Binäringarnas betydelse har ständigt varit återkommande i källorna.

### 15. Lotsbarnskolan.

Från år 1827 fanns det krav på att lotsarna hade viss skolutbildning. Räkne- och skrivkunskaper krävdes för att lära sig att navigation och kunna sköta den administrativa delen av lotsyrket. I Kungliga majestäts förordning den 16 maj 1827, § 96 står det följande: "Till lotslärling antages företrädesvis lotsars söner samt i brist därav skärgårdsboars. De bör hava fyllt 9 år och börjat läsa och skriva".<sup>70</sup> Det intressanta i denna förordning är att år 1827 finns önskemål från högre instans inom lotsväsendet, att lotsarna bör kunna läsa och skriva. Denna förordning innehåller även följande text "Då lotslärling lärt läsa, skriva och räkna [---] kan han examineras för erhållande av styrsedel".<sup>71</sup>

År 1842 kom folkskolestadgan, vilken bl. a. föreskrev att varje socken skulle upprätta minst en skola. Problemet var hur skolgången skulle lösas för barnen på lots- och fyrplatserna. Dessa låg ofta avlägset belägna och hade svårt med förbindelserna till skolorna som i regel förlades i kyrkbyn. Lösningen var inrättande av lotsbarnskolor år 1845. Initiativtagare till lotsbarnskolorna var Amiralsskollegiet, och detta skedde tydligen utan kontakt med de myndigheter som ansvarade för folkskolans införande. Lotsbarnskolorna indelades i två grupper. Fasta skolor var de som upprättades på platser med många barn, och på de platser där antalet barn var mindre upprättades ambulerande skolor. Införandet av lotsbarnskolan gick fort då den möttes positivt och med förståelse av lotsarna vilka insåg värdet av utbildningen. Detta kan bero på de ökade kraven i teoretiska kunskaper som krävdes av lotsarna. Det motstånd som fanns i socknarna på landbacken vid införandet av folkskolan lyste med sin frånvaro på lotsplatserna då undervisningen bidrog till att höja kårens ställning. Av 1862 års lotsförordning står inget skrivet om att lotsar skall kunna läsa, skriva eller räkna, vilket nu kanske anses som självklarheter och att skolreformen har bjudit frukt. Ett nytt krav är däremot att lotslärlingen skall vara konfirmerad.<sup>72</sup>

<sup>70</sup> Ragnar Wirsén. Kring en lotsgårds historia. Lund 1968. f 127.

<sup>71</sup> Ibid. f 128.

<sup>72</sup> Erik Severin. Lotsbarnskolor i Sverige 1845-1925. Stockholm 1977. ff 1.

Under perioden 1845 till 1925 gick några tusen barn i ett tjugotal skolor. Det var inte bara barn till lotsar och fyrfolk som använde sig av dessa nya skolor. Barn till andra öbor på avlägsna platser kunde få sin undervisning på lotsbarnskolan mot att de erlade en avgift. Att undervisningen som bjöds var av god kvalitet visar sig i de yrkesval som eleverna senare gjorde. Många blev lotsar eller fyrfolk, men vissa barn fortsatte till högre utbildning och blev t.ex. ingenjörer och akademiker. Skolorna inrättades i lokaler som ordnades och värmdes upp av lotsarna. Undervisning skulle bedrivas i innanläsning, biblisk historia, geografi, naturlära, räkning och skrivning. Senare tillkom ämnena sång, gymnastik, engelska och särskilt anpassad utbildning för lotsbarnen, t.ex. hur en kompass skulle användas. Lärarna var inledningsvis självlärda, men i takt med att seminarier infördes för lärarutbildning anställdes enbart utbildad personal.<sup>73</sup> Många av lärarna var kvinnor, vilka var (blev?) av det robusta slaget då elevernas ålder kunde variera mellan sju och nitton år och det kunde bli stökigt i klasserna. De äldre barnen led av tristess och kände sig instängda i skolan då de längtade ut på havet. "Lärarpersonalen fick vänja sig vid hårda tag och rottingen användes flitigt i uppfostran av skärgårdens barn. [...] Föräldrarna uppmuntrade lärarna att klå ungarna om de blev allt för besvärliga".<sup>74</sup> Lärarnas löner, som var ca 100 kr högre per år än för lärarna i sockenskolorna, utbetalades av lotsstyrelsen. Lotsarna fick delta i skolverksamheten genom att svara för lokaler, uppvärmning, belysning, bostad till lärarna och transport av lärarna mellan lotsplats-skolorna. Kurserna på de ambulerande skolorna varade mellan tre- fyra månader och avslutades med examen. Denna examen var en högtidsdag för befolkningen på lotsplatserna och besöktes även av lotsinspektören.

När kom då lotsbarnskolan till Väderöarna? En skrivelse från Strömstads lotsfördelning chefskontor den 10 mars 1859 behandlar arvode till skollärare på Väderöarnas och Kosters lotsplatser.<sup>75</sup> Det är troligt att det från denna tid fanns ordnad skolgång för barnen på Väderöarna. A.E. Holmberg skriver i "Bohusläns Historia och Beskrifning" (Örebro 1867), att undervisningen av lotsarnas barn på Väderöarna sköttes av en lärarinna. En av de första lärarinnorna på Storö borde ha varit Mathilda Simonsson. Hon föddes år 1850 med efternamnen Simonsdotter men fick ändra namnen när hon anställdes inom lotsväsendet. Mathilda var en självlärd skolmamsell och blev legendarisk i skärgården under den tid hon svarade för skolorna på Väderöarna, Dyngö, Hafstenssund och Nordkoster. Undervisningstiden var ungefär 270 dagar om året och Matilda han med fyra examina varje år. Av statistiken framgår det att Mathilda tjänstgjorde 90 dagar med 11 elever på Väderöarna år 1875.<sup>76</sup>

Artur Uhrbergs skriver att fyrfolket på Väderöbod och lotsarna på Storö hade en gemensam lotsbarnskola. Den ambullerade mellan Storö och Väderöbod och barnen innackorderades på den ö där skolan för tillfället låg. Lärarinnan Elise Bark som Artur Uhrberg nämner lade stor vikt vid historia och och att läxor skulle kunnas utantill, medans andra lärare var mer "pedagogiska".<sup>77</sup> Evert Valdner som gick i skola på Storö berättar att första skoldagens läxa var tre psalmverser som skulle läras in utantill. När han varken kunde läsa eller skriva så fick hans mamma pränta i honom läxan.<sup>78</sup> På Storö var skollokalen i början på 1900-talet inrättad

<sup>73</sup> Erik Severin. *Lotsbarnskolor i Sverige 1845-1925*. Stockholm 1977. ff 10.

<sup>74</sup> Ibid. f 11.

<sup>75</sup> Gla. Västra lotsdistriktet D III, "Strömstads lotsförd. chefskontor den 10 mars 1859".

<sup>76</sup> Erik Severin, *Lotsbarnskolor i Sverige 1845-1925*. Stockholm 1977 ff. 18.

<sup>77</sup> Artur Uhrberg. *Skisser från Väderöarna*, Göteborg 1956 ff. 73.

<sup>78</sup> Wilhelm Hansson. "Sommarö i ytterskärgården med dramatiska lotsminnen" i: *Bohusläningen* 31.7 1972. Sjöfartsmuseet i Göteborg. Doss: 193:12 Lagg 1.

i Axel Nordbloms hus. Enligt en källa skall det tidigare skolhuset legat norr om Rockan. "Grunden är kvar. Ligger i dag på andra sidan bron, det nordligaste huset".<sup>79</sup> Undervisningen bedrevs endast under en termin per år men var då daglig och alla klasser var blandade där barnen satt på bänkar runt ett långbord.<sup>80</sup>

Lotsbarnskolan på Väderöarna upphörde år 1922 och barnen fick gå i skola i Fjällbacka eller på Hamburgö. Lotsverket betalade för innackordering av dessa barn med 35 kronor per månad och barn. Höstterminen var då 3 och 1/2 månad, vinterlovet två månader, vårterminen 4 och 1/2 månad med avbrott för påsk- och pingstlov.<sup>81</sup> Barnen innackorderades under terminerna hos folk på trakten eller hemma hos släktingar i närheten av skolorna. Ett alternativ var att modern följde med in till fastlandet under terminerna. Lotsen Axel Nordbloms barn fick bo hos farmor på Hamburgö under sina första skolår men det yngsta barnet fick följa med redan vid sex års ålder för att han skulle vänja sig. När Axels pojkar senare gick i realskolan i Strömstad, fick de bo hos mormor och morfar.

Det var inte ovanligt att lärarinnorna på lotsbarnskolorna gifte sig med personal på lots- och fyrplatser. Ett exempel är Blenda Johansson Waldne kom till Väderöbod som lärarinna 1912. Blenda föddes år 1886 i Tossene socken, som ligger vid Bottnafjorden, och utexaminerades som lärare vid Göteborgs Privatseminarium år 1905. Efter att ha tjänstgjort på andra lotsbarnskolor kom hon till Väderöbod år 1912 där hon blev kär i en av fyrvaktarbiträdena, och de vigde sig år 1913.<sup>82</sup> Deras äldsta dottern fick ensam som sjuåring bo innackorderad i Fjällbacka under sina första skolår. Det nämns i texten att detta hade satt sina spår hos flickan, men inte hur. Senare flyttade Blenda in till Fjällbacka, kanske beroende på flickans upplevelser, och var där under de följande barnens skoltid. I Fjällbacka var de bl. a. med om den stora branden i och det enda som kunde räddas av familjens ägodelar var symaskinen lyckades restaureras.

#### Delsammanfattning.

På grund av att det var svårt för barn till lotsar på avlägset belägna lotsstationer att få tillgång till skola i samband med folkskolereformens införande 1842 startade Amiralskollegiet 1845 lotsskolor. Införandet av dessa skolor möttes positivt av personalen inom lotskåren. Verket svarade för lärarens lön men lotsarna skulle svara för lärarens bostad, skolsal, uppvärmning och transport av lärarna. För lotsarna på Storö innebar detta att skolsal inrättades hos lotsälderman. Från det att lotsbarnskolan infördes på Väderöarna fram till 1922 alternerade skolutbildningen mellan Väderöbod och Storö, därefter fick barnen sin folkskoleutbildning i Fjällbacka eller Hamburgsund, beroende på var de lämpligast kunde inkvarteras.

### 16. Lotsverksamheten i slutet av 1800 talet och fram till 1966.

Fram till 1880-talet var antalet lotstjänster på Väderöarna sju stycken. Då sprängdes en kanal in till östra hamnen (lotshamnen) vilket gjorde det lättare att komma ut med lotsbåten vid hårda sydostvindar. Följden blev att två lotstjänster drogs in när det nu inte behövdes så mycket folk för att dra ut lotsbåten vid oväder. Detta drabbade som tidigare nämnts Nestor Nordblom då han fick vänta några år innan han fick sin tjänst som lots (se sid 21). Antalet

<sup>79</sup> Kha. Protokoll från Väderöarnas båtsällskap, 1983 09 23.

<sup>80</sup> Wilhelm Hansson, "Sommarö i ytterskärgården med dramatiska lotsminnen" i: *Fjällbacka Bladet*. Vol 34 1979. "Therese Nordblom" i: *Fjällbacka Bladet*. Vol 51 1981.

<sup>81</sup> Albert Waldner. Att växa upp på en fyrplats. Bohusläns Museum, LM 15154.

<sup>82</sup> Ibid.

övervintrande personer minskade från ca. 30 till ca 20 människor.<sup>83</sup> Om hur den sista sillfiskeperioden i Bohuslän som sträckte sig från 1877-1898<sup>84</sup> påverkade lotsningar framgår inte i källorna, men torde ha bidragit till att antalet lotsningar ökade. Antalet lotsningar blev fler i början av 1900-talet när stenindustrin fick ett uppsving och stenexporten ökade. Lotsningarna sträckte sig normalt från Grebbestad i norr till Heestrand i söder men ibland gick de till Lysekil eller norska gränsen.<sup>85</sup> Hamnarna som tillfälligt anordnats vid stenhuggerierna var ofta riskfyllda att gå in i då lotsarna inte tidigare seglat in i dessa nya hamnar, vilka många gånger saknade riktiga kajer och belysning.<sup>86</sup> Dessa lotsningar kunde ta ett dygn i anspråk. När stenindustrin var som störst hände det att lotsningarna sträckte ända till Holland och Belgien. Lotsningarna underlättades dock av att fartygen efter hand blev motordrivna och inte längre behövde kryssa i trånga farvatten.

Under första världskriget blev det särskilt mycket att göra då fyrbelysningen släcktes och fartygen tog sig fram innanför svenskt territorialvatten i ett försök att undgå drivande minor och sjökriget. Lotsarna hann ibland knappast med att få sig ett ordentligt mål mat eller sova ut ordentligt. Även under detta krig var det kalla vintrar och under vintern 1917 var lotsplatsen isolerad i 41 dygn.<sup>87</sup>

1924 installerades det motor i lotsbåten och samma år fick man en radio och ytterligare ett sätt att hålla kontakt med omvärlden. Med införandet av motor slapp lotsarna tidsödande kryssar i motvind vid mötande av fartyg till sjöss och de kom snabbare framåt i stiltje när man inte längre behövde ro. Som kurios kan berättas att fyrvaktarna på Väderöbod inte litade på motorn utan alltid seglade in i hamnen när de fick sin första motorbåt. Ett steg ur issoleringen från fastlandet var det när telefonlinjen blev klar år 1921. Denna telefonkabel drogs vidare till Väderöbod och signalleringen med flaggor kunde läggas ner. Dessa "moderniteter" ansågs som en mindre revolution.<sup>88</sup>

Antalet lotsar minskade från år 1928 och kom i fortsättningen att variera mellan tre och fyra stycken. Den allmänna konjunkturedgången under 30-talet påverkade Bohusläns stenexport drastiskt i negativ riktning och därmed minskade antalet lotsningar. Byggandet av Sotenkanalen som blev klar 1935 innebar att lotsarna slapp den farliga passagen utanför Soten vid dåligt väder. Väderöarnas lotsplats klarade sig vid indragningshotet som spred sig under samma årtionde, men lotsplatsen på Dyngö drogs in år 1937. Om andra världskriget nämns det inte så mycket utom att vintrarna var hårda och att man under en period var isolerad i 40 dygn.<sup>89</sup> När isarna låg fick lotsarna liksom under tidigare århundraden ta ekan när de skulle iland och införskaffa förmödenheter. De var nödvändigt att använda ekor då det var den båttyp de kunde släpa över isarna mellan farbart vatten.

Motorskötare och båtsmän var nya befattningar som nämns i rullorna från år 1944 vid Väderöarna. Dessa personer hade till uppgift att köra ut lotsarna med lotsbåten till de

<sup>83</sup> Wilhelm Hansson. "Sommarö i ytterskärgården med dramatiska lotsminnen" i: *Bohuslämningen* 31/7 1972. Sjöfartsmuset i Göteborg. Doss: 193:12 Lägg 1.

<sup>84</sup> Eskil Olán. *Bohusläns krönika*. Göteborg 1918. f 96.

<sup>85</sup> "40 år som lots på Väderöarna" i: *Gbg:s handels och sjöfartstidning*. 14 nov 1963.

<sup>86</sup> Maj Nordblom. "Den som ej upplevt det kan inte föreställa sig hur det är att bo långt ute till havs..." i: *Svensk lots och fyrtidning*. Vol 3 1967.

<sup>87</sup> "40 år som lots på Väderöarna" i: *Göteborgs Handels och Sjöfartstidning*. 14 nov 1963.

<sup>88</sup> Wilhelm Hansson. "Sommarö i ytterskärgården med dramatiska lotsminnen" i: *Bohuslämningen* 31.7 1972. Sjöfartsmuset i Göteborg. Doss: 193:12 Lägg 1.

<sup>89</sup> Wilhelm Hansson. "Sommarö i ytterskärgården med dramatiska lotsminnen" i: *Bohuslämningen* 31.7 1972. Sjöfartsmuset i Göteborg. Doss: 193:12 Lägg 1

väntande fartygen. Följden blev att antalet tjänster ökade på lotsstationen med en till två man. Tidigare hade ju lotsen själv fått segla ut till fartyget som skulle lotsas eller bli utseglad av någon annan lots.

Under femtiotalet moderniserades byggnader och lotshamnen gordes djupare trots att antalet lotsningar minskade. År 1950 genomfördes endast ett femtontal lotsningar under hela året. Kvar på Väderöarna var då endast en lotsförman, en ordinarie lots, två extra biträden och en motorskötare. Men lotsarna hade fullt upp med att sköta underhållet på de hus och anläggningar som fanns. Familjerna flyttade nu efter hand in till Fjällbacka och kom endast ut under årets varma period. Under 1960-talet kommer det elektricitet till Storö och fotogenlamporna kan bytas ut. Efter denna modernisering sker det en omorganisationen och rationaliseringen inom lotsväsendet. År 1965 föreslogs att Väderöarnas lotsplats borde dras in då den saknade betydelse ur lotsningssynpunkt.<sup>90</sup> Lotsningen inom området skulle tas över av lotsplatserna på Koster och Smögen. Ett motiv till att den skulle bevaras var att lotsplatsen behövdes ur sjösäkerhetssynpunkt, vilket var motivet till att den en gång upprättades. Det här motivet hjälpte dock inte och år 1966 fattas beslut om att lotsplatsen skall läggas ner och personalen omplaceras.

Samma år skrevs för lotsarna ett nytt avtal vilket innebar att de fick reglerad arbetstid och fast lön. Löneskillnaderna hade dessförinnan varit stor mellan lotsar på olika platser i Sverige, där t.ex. lotsarna i Göteborg låg på toppen lönemässigt beroende på det stora antalet lotsningar som genomfördes till och från Göteborgs hamn. Väderölotsarna fick fram tills dess lotsplatsen lades ner liksom sina tidigare kolleger skaffa sig extra pengar genom hummer- och makrillfiske. Som avslutning kan nämnas att lotsarna och deras ättlingar fortfarande disponerar de gamla lotshusen på Storö och bedriver hummerfiske i området, nu dock som fritidssysselsättning.

#### Delsammanfattning.

Under 1900-talet sker det en revolutionerande utveckling av lotsarnas arbetsförhållanden. Issoleringen från fastlandet bryts genom införandet av telefon och senare radioförbindelser. Lotsbåten utrustas med motor och lotsarna är ej längre så beroende av väder och vind när de skall ut och möta fartygen till sjöss. Ny personal anställs för att köra lotsbåten. I samband med stenexportens ökning steg antalet lotsningar, som i vissa fall kunde sträcka sig ända till Holland och Belgien. Konjunkturedgången på 30-talet medför att lotsningarna minskar i antal. År 1950 var de nere i ett femtontal per år. År 1965 beslutas det att lotsplatsen på Väderöarna skall läggas ner då inget behov av lotsar på denna plats längre förelåg. Nödvändiga lotsningar inom området fick efter 1966 skötas av lotsar på Nord Koster och Smögen.

## Avslutning

### 17. Sammanfattning.

När lotsverksamheten startade på Väderöarna går det inte att uttala sig om. Privata lotsar har funnits i området sen 1200-talet. Enligt en källa fanns det norska styrmän, vilka var anställda av flottan, på Väderöarna 1602. De första lotsar som var anställda av svenska kronan utsågs på Väderöarna 12/10 1754. Motivet till införandet av en lotsplats på Väderöarna var i första

<sup>90</sup>"Väderöarnas lotsstation bör dras in" i: *Handelstidningen* 15/11 1965.  
Sjöfartsmuset i Göteborgs Doss193:10 Lägg 2

hand för att sjösäkerheten krävde detta. Sjöförhållandena i området gjorde att fartyg i oväder drev in i ögruppen eller dess närhet. Lotsplatsen förlades till Storö beroende på att ön hade flera naturliga hamnar, dels för lotsarnas egna båtar och dels för större fartyg som behövde en skyddad ankarplats. Storö, som är ögruppens största ö, hade även bra platser för lotsarna att bygga hus på. På Storö fanns dessutom tillgång på färskvatten, vilket är sällsynt i ögruppen. Vidare fanns det möjligheter till mulbete för nötkreatur, får och getter.

De första som anställdes som kronolotsar på Väderöarna var enrulleringsmän i flottan och redan bosatta på Väderöarna. Man kan förmoda att motivet var att de redan kände till farvattnen. Dessa lotsar var examinerade av chefen för lotsningen i området. Enrulleringsmännen följdes sen efter hand av fiskare och sjömän med lokalkännedom. Under större delen av perioden fick lotsarna själva svara för rekryteringen och en god rekryteringskälla var lotsarnas egna söner.

Arbetsförhållandena för lotsarna måste ha varit misserabla då de fram till år 1846 endast hade sina egna privata odäckade segelbåtar. Lotsarna var helt utlämnade till väder och vind och särskilt hårt torde det ha varit då de undsatte fartyg i nöd under storm, mörker och kyla när de flesta fartygen som begärde lots vid Väderöarna gjorde det i dåligt väder. Före 1860-talet fanns det inte tillgång till några allmänt användbara sjökort och utmärkningen av farleder i området existerade inte förrän i senare delen av 1800-talet. År 1867 får lotsarna sin första fyr till hjälp på Väderöbod. Lotsarna var tidigare helt beroende av egna landmärken och sina kunskaper om farlederna. Efter hand skedde det dock förbättringar som slutade med att lotsarna åkte motorbåt som kördes av särskild personal till och från fartygen som behövde lots. Kommunikationerna förbättrades med införandet av radio och telefon. Lotsningen underlättades när sjökorten blev bättre och farlederna utmärktes med sjömärken och fyrrar.

Från det att lotsplatsen upprättades år 1754 fram till dess indragning år 1966 var lotsarna beroende av inkomster från binäringar. De mest lönande var fiske efter makrill och hummerfångsterna. Men även andra sysselsättningar var nödvändiga då lotsarna till stor del levde på självförsörjning. Vissa lotsar anklagades för att syssla med olagliga binäringar som vrakplundring, vilket torde ha varit den mest lönsamma omturen var med dem. Binäringarnas betydelse varierade dock under årens lopp. Under vissa perioder tog denna verksamhet helt över då lotsarna inte kunde försörja sig på inkomsterna från lotsningen. Inte ens hoten om straff i reglementet avskräckte dem från att avstå från lotsningen. Försörjningsmöjligheterna under tiden Storö var i privat ägo var så dåliga att lotsarna under en period flyttade från Storö då de varken kunde försörja sig på lotsning eller fiske. Efter det att kronan år 1832 löste in Väderöarna och lotsarna därigenom slapp att betala arrende för utnyttjandet av fiske och mulbete samt att lotsinkomsterna ökade, kan man påstå att lotsverksamheten fungerade efter 1840-talet från att tidigare bara ha fungerat periodvis. Man kan nu se att det finns en balans i inkomsterna från fiske och lotsning. Lotsarna fick inte fast lön och reglerad arbetstid förrän i samband med nedläggningen av lotsplatsen år 1966..

Livet för lotsarnas familjer varierade under tiden. Om de första familjerna vet man inte så mycket. Fram till 1840-talet var det troligen flera familjer som får anses som fattiga. Även här kan man ana en brytpunkt efter 1840-talet då förhållandena blev bättre. Kvinnorna sysselsatte sig med de för tiden typiska kvinnoarbetena som djurskötsel, vävning, sy kläder, sköta huset och matlagning. Det som var specifikt för lotsarnas kvinnor var att de fick anpassa sig till ett isolerat liv i skärgården. Pojkarna togs vid tidig ålder i anspråk för fiske och jakt på sjöfågel. De fick även följa med på lotsningarna och lotsmyndigheterna ansåg att nio år var en lämplig ålder för en lotsson att börja som lärodräng. När männen hindrades av vädret att vara på sjön arbetade de med underhållsarbeten på hus, båtar och fiskredskap. Lotsarna var föregångsmän

när det gällde införandet av folkskolan och det inrättades en särskild lotsbarnskola i mitten på 1800-talet på Väderöarna. Man kan förmoda att livet för familjerna på Storö var förhållandevis bra från 1840-talet fram tills dess moderniteterna på fastlandet slog igenom i början på 1900-talet och lockade familjerna att flytta iland.

Lotsplatsen på Storö upphörde på hösten 1966. Orsaken var att behovet av lotsningar hade minskat och kunde skötas från färre platser på bohuskusten .

## 18. Slutord

Syfte med denna uppsats var att skriva ett stycke lokalhistoria över lotsplatsen på Väderöarna och lotsarnas liv. Jag har försökt att hålla en i en så kronologisk ordning som möjligt. Svårigheterna har legat i att få tag på information om hur förhållande var på det mänskliga planet i under perioden från 1754 och fram till sekelskiftet år 1900. Därefter finns det en period i början på 1900-talet fram till 1950-talet som är väl beskriven av människor som personligen har levt på Storö. De officiella källorna från 1800-talet, främst då protokollen från lotsvisitationerna, har till viss del svarat på frågorna som jag ville besvara. Källorna har dock väckt nya frågor som skulle vara intressanta att forska vidare i. Vad hände egentligen när lotsarna anklagades för vrakplundring i slutet på 1820-talet? Vad finns det för information att hämta i de norska och danska arkiven om de tidiga lotsarna på Väderöarna som skulle ha funnits på Väderöarna år 1602? Hur kom det sig att lotsverksamheten som tydligen var organiserad tidigt i Norge fullständigt föll sönder då Bohuslän blev svenskt? Här finns det möjligheter till tre nya uppsatser som kan öka kunskaperna om vårans lokala historia i Bohuslän.

## Käll- och litteraturförteckning

### Litteratur.

Carlsson Albert W. Med mått mätt. Borås 1989.

Dahlgren Per. Herman Richter. Sveriges sjökarta. Lund 1944.

Hartelius Kaj och Rydholm Yngve. Tistlarna-Strömstad. Utgåva 6, Stockholm 1980.

Holmberg A.E. Bohusläns historia och beskrifning. Örebro 1867.

Hägg Erik. Bland lotsar och fyrmän. Stockholm 1930.

Kville härad. Munkedal 1985 (Hembygdsbok, flera författare)

Lähteenoja Aina. Lots och fyrväsendets i Finland Historia. Helsingfors 1948.

Olán Eskil. Bohusläns krönika. Göteborg 1918.

Severin Erik. Lotsbarnskolorna i Sverige 1845-1925. Stockholm 1977.

Severin Erik. Lotsning i äldre tider. Stockholm 1971.

Sjögren Otto. Sverige. Geografisk Topografisk beskrifning nr 3. Stockholm 1921

Svenska Akademiens ordbok nr 7 och 8. Lund 1925 respektive 1926.

Uhrberg, Anders. Skisser från Väderöarna. Göteborg 1956.

Vikingen. Flera författare. Wahlström & Widstrand. Spanien 1995.

Wirsén Ragnar. Kring en lotsgårds historia. Lund 1968.

### Tidningsartiklar.

#### *Sjöfartsmuset:*

Samlade urklipp ur dagstidningar som behandlar sjöfart.

#### *UB:*

Svensk lots och fyrtidning nr 7, 1 sept 1958, nr 10, 15 maj 1964.

#### *Kville hembygdsarkiv:*

Fjällbackabladet 1971 nr 30, 1973 nr 34, 1981 nr 51, 1984 nr 56.

**Otryckta källor.***Göteborgs landsarkiv:*

Strömstads rådstufvurätt dombok 12 okt 1754.

Strömstads Lotsfördelning (SL)A II. Förhørsprotokoll, namnrullor 1835-1862.

SL A II:1 Besiktningsprotokoll 1856.

SL B IV:1 Sammandrag över passerade fartyg 1845-1856.

SL?1 Diarier över ankomna brev 1836-1878. Rulla över lotsbetjäningen uti Strömstads lotsfördelning år 1835.

SL C 1. Rulla över lots och fyrpersonal uti Strömstads lotsfördelning den 26 nov 1855.

Västra Lotsdistriktet (VL) A1:1. Protokoll 1825-1881, Dagbok vid 1825 års lotsvisitation. Visitationsjurnale för chefen för södra lotsdistriktet åren 1878, 1879, 1880, 1881.

VL D1:a2. Rulla över Befäl och mästare samt fyrbetjäning i Västra lotsdistriktet 1845-50.

VL D1:a4. Rulla över befäl och lotsar inom Kungliga Westra lotsdistriktet, upprättat 1.april 1861.

VL D1:a6. Rulla över lotspersonal inom Göteborgs lotsfördelning upprättad juni 1900.

VL D1:a7. Rulla över lotspersonalen inom västra lotsdistriktet. (1903)

VL D1:a8. Rulla över lotspersonalen 1916.

VL D II:1. Straffjournaler och lotsjordeböcker.

VL D III. Handlingar till lotsjordeböcker.

PM över fastställda utgiftsmedel 1859.

Förteckning över hemman och lägenheter som tillhöra Westra kustens lotsverk.

Bestraffningsrulla 1833-36.

Lotsjordebok för Westra lotsdistriktet 1837. No 6.

VL D IV:2 Liggare över tjänstebåtar inom Göteborgs lotsfördelning.

VL F:1. Uppgift å lotsarnas samtliga inkomster.

*Kville hembygdsarkiv:*

A 69:1, Ensliga öar.

Anteckningsböcker från lotsar.

Diverse handskrivna handlingar.

*Bohusläns museum:*

LM 15154 Att växa upp på en fyrplats. Handskrift av Albert Waldner.

**Tryckta källor.**

*Kville hembygdsarkiv:*

K166, Lotsar, fyrfolk och tullare i Kville härad.

Utdrag ur domstolsprotokoll från Kville härad.

*Sjöfartsmuset i Göteborg.*

Mustelin Olof. "Om lotsväsendets tillstånd vid Västkusten i början av 1800-talet": Unda Maris, 1963-1964. Göteborg 1964.

**Sjökort och skiss.**

934 SW. Sjöfartsverket, Sjökartavdelningen, Norrköping 1992.

Skagerack. Kort- og Matrikelstyrelsen, Danmark. 5. udgave feb 1980.

Hartelius Kaj och Rydholm Yngve. Tistlarna-Strömstad. Utgåva 6, Stockholm 1980.

## Förklaring till bilaga 1.

Syftet med bilaga 1 är ett försök att på ett överskådligt sätt få en översikt på den personal som varit verksam på Storö. Som grund till underlaget ligger rullor från lotsplatsen. Slutledningarna som kan dras av bilaga 1 finns med i den totala bedömningen i tidigare avsnitt. Dessa rullor är kompletterade med uppgifter från flera källor. Noter saknas av den orsaken att varje rad i så fall skulle behöva en eller flera noter och notförteckningen skulle därigenom ta större delen av bilagan. Jag får därför hänvisa generellt till källorna enligt litteraturförteckningen, främst då de otryckta.

*Periodindelningen* följer inte rullorna slaviskt då dessa ofta har kompletterats i efterhand. Jag har därför försökt att placera människor och händelser på sin rätta plats i tiden för att läsaren skall slippa gå tillbaka i texten. Under vissa perioder kan det synas vara ovanligt många lotsar, men man får då tänka sig att någon eller några slutat vilka ersatts av nya lotsar. De årtal i *födelsekolumnen* vilka har frågetecken skiljer sig mellan olika källor. Det är viktigt att titta på födelsetalen då det vid några tillfällen förekommer lotsar med samma namn. Det samma gäller för *antagenkolumnen*. Här har jag försökt att få första datum för tjänst på Väderöarna och sen kompletterat vid tillträde till högre tjänst. Här finner man att vissa personer har väldigt korta tider från tillträdet tills de får en befattning som lots. Dessa är oftast lotssöner som lärt sig yrket genom att följa sina fäder i arbetet. I *befattningskolumnen* har jag använt den titel som står i rullorna för tiden ifråga.

*Bostadskolumnen* försöker klara ut var och hur lotsarnas bosättning ordnades. Jag har använt den stavningen av ortsnamn som framgår av källorna. På "bar klippa" innebar att innehavaren inte själv ägde marken eller huset där han var bosatt. *Skatte-* innebar att man ägde marken och betalade skatt till staten, *krono-* innebar att man arrenderade marken av staten och betalade arrendeavgifter. Krono-skatte var en kombination då en del av marken arrenderades och en del var privatägd.

Ägandeförhållande kunde förr i tiden vara varierande. Av intresse kan vara att en strandsittare i Bohuslän inte nödvändigtvis levde i armod längst ner på samhällsskalan, utan kunde leva under förhållandevis goda förhållande.

Variationerna i denna kolumn bygger på vad som står i källorna för innevarande period. Från 1850-talet var lotspersonalen bosatt på Storö. *Årlig lön* är ett försök att redogöra för den fasta årliga inkomst lotsarna erhöll från kronan. Lotslotterna som var beroende på antalet lotsningar under året är ej med. Dessa var ju inte av någon större omfattning på Väderöarna om man jämför med andra lotsplatser. Som exempel på lotsarnas totala ekonomi finns bilaga 2. I kolumnen *Födelseort/ann* finns ett försök att komplettera uppgifter om lotsar som inte framgår på andra ställen i tidigare avsnitt. Denna kolumn blir tunnare efter hand tillsammans med lönekolumnen då innehållet i rullorna blir av mindre omfattning.

Rullorna med de första lotsarna är lite knepiga att reda ut. Jag misstänker att Hans Jöranson Höök och Hans Persson Hök är samma person och att något missförstånd har uppstått när rullor och handlingar skrevs. Hans Persson Hök försvinner i handlingarna mellan 1759 och 1760 för att återuppträda 1763. Man får ingen hjälp av att titta på födelseår då detta varierar för båda från rulla till rulla.